

mijnstreek

2018

NUMMER 4

**NIEUWE
RUBRIEK**

HISTORIE OP DE VLOOIENMARKT

Oude boeken, oude opvattingen?

MERKWAARDIG VERHAAL(D)

De soepkokerij in Heerlen

Over te heet (niet) opgediende katholieke soep

THEMA

Auctore
Mejuffrouw Dorothea Seelen
en de meisjesschool Sint Clara
te Heerlen

INGEZOOMD

Inspiratie voor opstand

HISTORISCH ACTUEEL

**2000 Jaar
Romeinse weg**

Omslag:

Detail uit: Descriptio Agri Batavi,
Allorumque qui hodie etc.

Maker: M. Alting, 1697.

Bruikleen RCE, Collectie Smeets 563
(nr. E109) ondergebracht bij Rijckheyt.

Colofon

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door subsidies van de Gemeenten Heerlen en Brunssum.

Nadruk van artikelen of gedeelten daarvan zonder vergunning van de redactie is verboden. De inhoud van de ondertekende artikelen blijft voor de verantwoordelijkheid van de schrijvers.

Uitgave: Stichting Historische Krings 'Het Land van Herle'
p/a Postbus 1, 6400 AA Heerlen.
Tel. 06-10416501.
E-mail: redactie@MijnStreek-Parkstad.nl
website: www.MijnStreek-Parkstad.nl
Bankrekening: NL 86 INGB 0002 0699 07
(BIC: INGBNL2A) t.n.v. Het Land van Herle, Heerlen

Bestuur: W. Terpstra, voorzitter,
K. Smeets-Limpens, secretaris;
H. Otten, penningmeester; P. Borger;
R. Braad; mr.ir. J. Smeets;
drs. A. Quaedackers.

Redactie: R. Braad, hoofdredacteur;
drs. K. Linders, redactiesecretaris;
drs. A. Quaedackers, eindredacteur;
A.S.M. Patelski; dr. F. Gerards;
drs. D. Smeets-Habets.

Adviseurs van de redactie:
S. van Daal BA; drs. M. van Dijk; W. Nolten.

Richtlijnen voor de auteurs:
Artikelen kunt u per post of liever per mail sturen naar de redactie. Nadere richtlijnen voor het aanleveren van kopij vindt u op de website of worden op verzoek toegezonden.

ISSN: 2468-6166
Jaargang 3 – 2018

Versijnt driemaandelijks.
Abonnementen per jaar à € 19,90 of € 18,90 bij automatische incasso. Looptijd van een abonnement is uitsluitend per kalenderjaar. Bij tussentijdse bestellingen worden reeds verschenen nummers van dat jaar nageleverd.

Prijs van dit nummer: € 6,-
excl. porto- en verpakingskosten.

Vormgeving: Lieke Boumans-Willems
Druk: Sync kleurt

Onafhankelijkheidsdag

Op 26 juli 1581 ondertekenden de Staten-Generaal van de Nederlanden het Plakkaat van Verlatinghe, waarmee zij de Spaanse koning Filips II afzetten als hun koning. Deze verzetsdaad leidde in 1588 tot de stichting van de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën. De provincie het 'Hertogdom Limburg en de Landen van Overmaas' met als hoofdstad Limbourg [België], waarvan toen het gebied dat nu Parkstad wordt genoemd deel uit maakte als deel van het Land van Valkenburg, hoorde daar niet bij.

De Volkskrant berichtte op 26 juli 2018 dat het *Comité Nederlandse Onafhankelijkheidsdag* ervoor pleit van de zesentwintigste juli in het vervolg een nationale feestdag te maken, Onafhankelijkheidsdag genoemd. Daarvoor moet dan Tweede Pinksterdag worden ingeruild.

Nu heb ik er weinig moeite mee om Tweede Pinksterdag in te ruilen voor iets anders. Ik heb sowieso nooit begrepen waarom er twee Pinksterdagen zijn, ofschoon toen ik nog op school zat en later volop deelnam aan de vijf en een halve en later vijfdaagse werkweek het voor mij ook drie of vier Pinksterdagen hadden mogen zijn. Vrijheid blijheid, of niet soms?

De voorstanders van de Onafhankelijkheidsdag zijn van mening dat alle Nederlanders zich in het Plakkaat kunnen herkennen omdat het de rechtmatige vrijheid van iedere Nederlander benadrukt. Dat is toch een prachtige boodschap!

Ja, dat is een prachtige boodschap, maar is het Plakkaat van Verlatinghe daarvoor het meest geschikte symbool? Ik heb zo mijn twijfels. Een van de redenen om de Spaanse koning vaarwel te zeggen was de geloofsvervolgung van protestanten. De opstellers van het Plakkaat beriepen zich daarbij op de geloofs- en gewetensvrijheid, tegenwoordig nog steeds een belangrijk mensenrecht.

Maar toen de Staatsen het na het Partagetractaat van 1661 in onze contreien voor het zeggen kregen was het met de geloofsvrijheid van het overgrote deel van de bevolking gedaan. Zo mochten katholieken hun geloof niet meer in het openbaar belijden. Katholieken mochten zelfs geen officiële bestuursfuncties meer vervullen. Katholieken, zo vond men, konden geen betrouwbare staatsburgers zijn. Tenslotte gehoorzaamden ze ook nog aan de paus van Rome.

De opstellers van het Plakkaat, eenmaal aan de macht, traden hun eigen principes dus met voeten en maakten aan de geloofsvrijheid van katholieken in onze streek resoluut een einde. Hen bleef niets anders over dan hun heil te zoeken in een schuilkerk of in de territoria die Spaans waren gebleven, dus in Hoensbroek, Schaesberg of Wijnandsrade. Hoe reëel is het dan om het Plakkaat te zien als hét symbool van de Nederlandse vrijheid?

Frans Gerards
Lid van de redactie

INHOUD

Thema	4	Mejuffrouw Dorothea Seelen
en de meisjesschool Sint Clara te Heerlen
Angela Crott
Thema	8	Vordering van herenrijwielen in Hoensbroek
Paul Borger
Vroeger/Nu	12	Duizend Kussen
Mon Coeur est à Vous
Lieke Boumans-Willems
Merkwaardig
verhaal(d)	14	De soepkokerij in Heerlen
Over te heet (niet) opgediende katholieke soep
Koos Linders
Portret	17	George Ziedses des Plantes (1926-1945)
Gevallen in dienst van het vaderland
Marcel Krutzen
Historisch
actueel	19	2000 Jaar Romeinse weg
Hilde Vanneste & Danny Keijers
Ingezoomd	23	Inspiratie voor opstand
Michel Lemaire
Uitgelicht	24	Varia Historia
Bijdragen over de geschiedenis van Parkstad Limburg,
Aangeboden aan Roelof Braad, oud-stadshistoricus van Heerlen
Jacques van Rensch
Aangestipt	26	Anita Quaedackers, Roelof Braad, Funs Patelski en Koos Linders
Historie op de
vlooiemarkt	29	Oude boeken, oude opvattingen?
Lieke Boumans-Willems

Mejuffrouw Dorothea Seelen en de meisjesschool Sint Clara te Heerlen

Angela Crott is historica en zelfstandig onderzoekster

Bij het afscheid van mejuffrouw Seelen in 1974 als directrice van de havo van het gemengde Corioval-lum College te Heerlen schreef leraar Nederlands Mos van Beusekom in het schoolblad dat het college als 'de school van juffrouw Seelen' werd gezien.¹ Het zal vooral de afdeling van de middelbare meisjesschool (mms) zijn geweest waaraan mejuffrouw Seelen deze eretitel te danken had. Met de laatste lichting van de mms in 1967 werd een nieuw tijdperk ingeluid waarin autoriteit, religiositeit, deugdzzaamheid en dienstbaarheid tot het verleden gingen behoren; zaken die voor mejuffrouw Seelen van groot belang waren geweest.

Onder de vleugels van de zusters Franciscanessen

Dorothea (Thea) Seelen werd geboren op 3 juli 1909 als vierde kind van Jos Seelen, de eerste gemeentearchitect van Heerlen en Maria Vrancken, dochter van de directeur van de Nederlandse Bank in Maastricht. Het gezin, dat nog uitgebreid zou worden met acht kinderen, woonde in een door Jos Seelen ontworpen kantoor annex woonhuis aan de Valkenburgerweg 22 te Heerlen.² Van daaruit ging Thea Seelen naar de lagere school van het Sint Clara klooster aan de Gasthuisstraat waar de zusters Franciscanessen de scepter zwaaiden.

In het klooster van deze zusters bezocht Thea Seelen vanaf 1922 eveneens de driejarige meisjes-hbs (hogere burgerschool) die de zusters, samen met een meisjes-mhs (middelbare handelsschool), in september 1920 openden. Bij de oprichting van beide schooltypen hadden burgemeester Waszink en ouders uit de midden- en hogere sociale klassen een grote rol gespeeld. Op aandringen van het bestuur kwam het vak handwerken op het rooster. Dit vak was immers 'bij uitstek geschikt om orde en netheid aan te kweken' en het verschafte bovendien 'gelegenheid om bij voorkomende familiefeesten aan de leden van het gezin een zelf gemaakt geschenk

aan te bieden (...)'.³ Naast de zusters waren er aan de school van het H. Hart (zoals de school toen heette) enkele jonge leraren verbonden. Zij droegen verplicht een verlovingsring zodat ze niet als potentiële huwelijkskandidaten werden gezien en de rust van de meisjes, maar vooral hun deugdzzaamheid, bewaard bleef.

Nadat Thea Seelen de driejarige hbs had afgesloten en reeds enkele maanden op een kantoor werkzaam was, schreef ze een stuk in het schooljaarboekje van 1925-1926. Daarin toont ze zich het prototype van het ijverige meisje. Ze schrijft dat ze na het beëindigen van de hbs niets meer te doen had en dat ze terugverlangde naar school met op maandag van half elf tot kwart over elf geschiedenis en vervolgens Frans. Ze vindt het erg jammer dat er geen vijfjarige hbs in Heerlen is [deze kwam er pas in het schooljaar 1926-1927, AC] en dat ze daarom na de derde klas van school moest. Voor de vakken handwerken en tekenen liep ze niet erg warm. Over de tekenles noteert ze dat ze zich daar 'zoo goed en zoo kwaad als 't ging doorprutste'. Het waren de leervakken die haar volledige aandacht hadden. Haar lievelingsvak was geschiedenis, maar ook de talen Nederlands, Frans, Duits en Engels vond ze 'heerlijke vakken'. Ze sluit haar lofzang op school af met de zin: "De schooltijd was 'n echt gezellige tijd, waar we flink hebben moeten studeeren, maar waar ik altijd met plezier aan zal terugdenken".⁴

Net als op de lagere school kreeg Thea Seelen op de hbs van de zusters Franciscanessen een gedegen rooms-katholieke opvoeding. Zoals alle leerlingen

was ze verplicht elke dag voor school om twintig voor acht in de Pancratiuskerk aanwezig te zijn om daar de H. mis bij te wonen. Eenmaal terug op school herinnerde 'het beroemde bord' aan het eind van de eerste trap naar boven de meisjes er elke dag opnieuw aan dat ze naar vroomheid en deugdzaamheid moesten streven.⁵ Beide deugden werden de meisjes voorgeleefd door de zusters en zeker door zuster Xavier Nolens, de vermaarde oprichtster en eerste directrice van de school. Zij was een sterke persoonlijkheid tegen wie iedereen opkeek. In de geschiedenislessen van zuster Xavier stond vrouwelijke deugdzaamheid op een hoger plan dan mannelijke krijgshaftigheid, zodat Napoleon en Alexander de Grote het nakijken hadden. Wat deugdzaamheid betreft, zag ze er ook streng op toe dat het décolleté van haar leerlingen niet de grens met het decorete overschreed. Maar boven alles leerde ze de meisjes over de mooiste daad in het leven: geven. Zij was het grote voorbeeld van Thea Seelen.

De zusters zijn het waarschijnlijk eens geweest met de feministes van de eerste golf (ca.1860-ca.1940) die vonden dat meisjes uit de hogere standen gebaat waren bij een opleiding en zelfs werk, zeker als ze ongetrouwd bleven. Voor de meeste aan de zusters toevertrouwde meisjes lag echter de deugdzaam en dienstbare huwelijkse staat in het verschiep en daarom concentreerden de zusters zich op hun opvoeding tot toekomstige huisvrouwen en moeders. Met dit doel voor ogen voorzagen de zusters Franciscanessen als 'Vereeniging van Vrouwen tot bevordering van het Huiselijk Geluk' hun leerlingen van degelijk rooms-katholiek onderricht.⁶

Thea Seelen als lerares Nederlands en directrice van de mms

Het plezier waarmee Thea Seelen teruggacht aan haar schooltijd zal voor haar waarschijnlijk de doorslag hebben gegeven om haar akte Nederlands mo (middelbaar onderwijs) te halen. In 1939, vier jaar nadat er een nieuw schoolgebouw in de Gasthuisstraat was gekomen waarvan haar vader Jos Seelen de architect was, werd Thea Seelen lerares Nederlands op de School van het Heilige Hart. Deze naam werd overigens in 1947 veranderd in Sint Clara. Onder het bewind van zuster Xavier droeg ze als lerares de rooms-katholieke opvoeding van deugdzaamheid en dienstbaarheid uit die ze bij de zusters had genoten. Daarnaast bracht ze haar leerlingen kennis van de Nederlandse taal bij. Dat ze dit bijzonder nauwgezet deed, blijkt uit een uitspraak van een van haar leerlingen in het schoolblad: "Juffrouw Seelen heeft ons goed geleerd. Bij haar zit nooit een haartje verkeerd".⁷ In 1942 trok zuster Xavier zich terug als directrice en volgde zus-

ter Angelita haar op. Twee jaar later werd de mhs vervangen door de mms.

Op 10 december 1952, twee jaar na het overlijden van zuster Xavier, werd naast de ingang van het muzieklokaal een bronzen gedenkplaat ter nagedachtenis aan haar onthuld. Als voorzitter van het Zr. Xavier Nolens-comité had Thea Seelen kort voor de onthulling een voordracht gegeven. Zij had gesproken over de grote betekenis van de zuster voor de school en over haar boeiende persoonlijkheid. "De voorspoedige groei van de school was te danken aan haar beleid, kundigheden, haar energie, haar volharding en optimisme (...)"⁸ Als lerares had de zuster vertrouwen gewekt en haar leerlingen er steeds opnieuw op gewezen dat ze hun van God gekregen taak goed moesten vervullen.

In het jaar dat het gedenkteken voor zuster Xavier werd onthuld, heeft Thea Seelen misschien wel een van de meditatie van pater Trooster op school bijgewoond. Daarin roept de pater de meisjes op zich voor te bereiden op hun van God gekregen taak 'ideale' katholieke moeders te worden. Dit deed hij met het oog op een ontwikkeling die hem, en waarschijnlijk ook mejuffrouw Seelen, met leedwezen vervulde: de in de jaren vijftig ingezette secularisering. In diezelfde tijd zette ook de democratisering in.⁹

In 1964, het jaar waarin Thea Seelen haar zilveren jubileum als lerares Nederlands vierde, werd de nieuwbouw van de school aan de Klompstraat officieel geopend. Daarmee werd het Heerlense Sint Clara College de grootste meisjesschool voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs (vhmo) van Nederland.

Voordat Thea Seelen in 1965 de eerste 'mejjuffrouw' directrice op het Clara College werd, waren haar tal van zusters voorgegaan. Naast zuster Xavier waren dit onder anderen zuster Angelita, zuster Virginia en zuster Antoinette. In 1963 gingen de directies van de hbs en het gymnasium over in handen van leken, beide heren. Met het aantreden van mejuffrouw Seelen in 1965 als directrice van de mms was 'het proces van overdracht van de dagelijkse leiding over de scholen aan leken [...] voltooid'.¹⁰ Uit welke personen deze dagelijkse leiding bestond, wordt vermeld in 1970 in een feestelijke uitgave naar aanleiding van het vijftigjarig bestaan van het Coriovallum College. Toentertijd was drs. J.L.J. Huijds directeur van het atheneum-hbs, mejuffrouw D. Seelen directrice van de havo-mms en dr. J.S.A. Zijlstra rector van het gymnasium.¹¹

De laatste lichting van de mms uit 1967

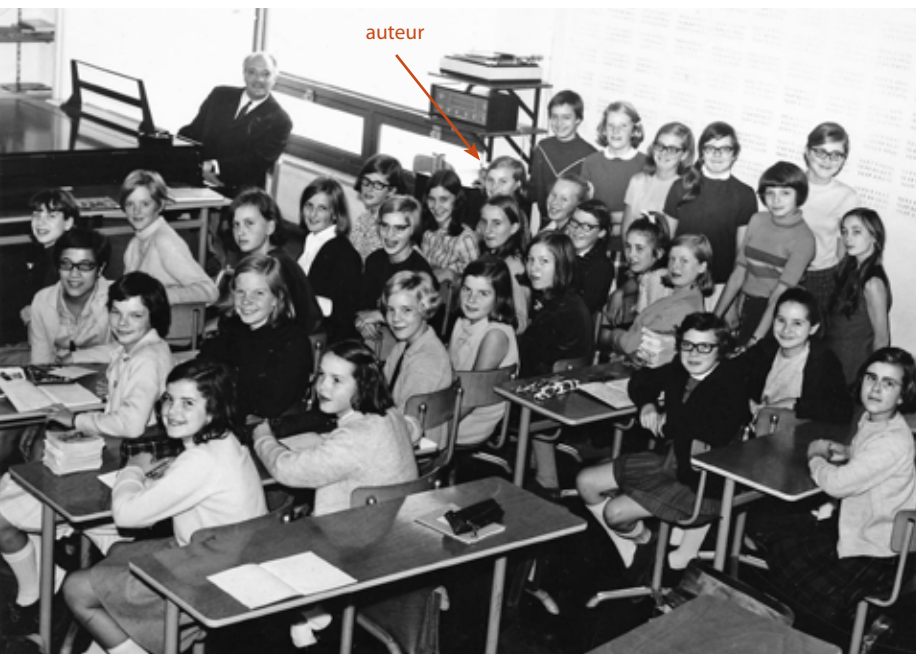
"Vanaf het moment dat mejuffrouw Seelen (...) tot directrice van de mms benoemd werd, heeft zij

De nieuwbouw van het St. Claracollege aan de Klompstraat in Heerlen, oktober 1964.

gezag uitgestraald”, schrijft Mos van Beusekom in 1974 bij haar afscheid. Haar autoriteit ging gepaard met een buitengewoon grote kennis van zaken die zij had verworven door zich volledig voor school in te zetten. De school was haar leven. Ze was elke dag van ’s morgens acht tot ’s avonds zes uur op school en twee avonden in de week tot elf uur. Hoewel zij vanaf het begin als directrice haar gezag had laten gelden, werd deze autoriteit democratischer naarmate de (school)samenleving daarom vroeg. ”Juffrouw Seelen”, noteert Van Beusekom, ”was in wezen behoudend, maar gaf alle medewerking aan nieuwe, vooruitstrevende projecten in de school”.¹² In 1967 ging ik als eerste meisje van mijn familie naar de middelbare school en leerde ik mejuffrouw Seelen kennen. De democratisering van de samenleving had nog niet helemaal doorgezet wat betekende dat ’alle leraren een wit overhemd met bijpassende stropdas en de leerlingen beschaafde, aangepaste kledij’ droegen. De jeans en de truien zouden enkele jaren later pas komen. Bovendien werden alle jongens stelselmatig geweerd.¹³ Met mijn jaargenotes vormde ik de laatste lichterling van de mms en waren we tegelijkertijd de voorbode van de grote inhaalslag die meisjes vanaf de jaren zeventig in het middelbaar onderwijs zouden maken. Vanwege de Mammoetwet die in 1968 van kracht werd, werden mijn mms-klasgenotes en ik op de voet gevolgd door de havo-meisjes. De jongens kwamen in 1970. Aan mejuffrouw Seelen heb ik twee onuitwisbare herinneringen. De eerste staat in het teken van haar autoriteit en de tweede in het teken van haar bescherming van de vrouwelijke deugdzzaamheid. IJverige meisjes, zoals ik, hadden bij mejuffrouw Seelen een streepje voor. Op het hoogtepunt van mijn ijver - in de tweede en de derde klas - com-

plimenteerde ze mij in mijn rapporten met mijn goede cijfers. Dat liet ze na toen ik in de derde klas (schooljaar 1969-1970) bij haar in de directiekamer moest komen nadat ik een week ziek was geweest. Ze hield me voor hoeveel ik de afgelopen week gemist had en dat ik dit onmiddellijk moest zien in te halen. Ondanks de voortschrijdende democratisering durfde ik haar er niet op te wijzen dat een week ziek toch niet zo heel lang was en dat ik toch altijd ijverig was geweest. Misschien had ik dit wel gedurfd als ik een van de meisjes van het schoolcentrum was geweest. Deze meisjes zouden een jaar later de ’democratisering van de school’ op hun programma zetten.¹⁴ Ondertussen zorgde mejuffrouw Seelen met haar grote inzet voor de school en haar (gestrenge) begeleiding van leerlingen ervoor dat het percentage geslaagde eindexamen kandidaten van de mms altijd ergens tussen de negentig en honderd procent lag. Voordat de jongens kwamen, had mejuffrouw Seelen, net als de zusters voor haar, ervoor gezorgd dat onze school - ten behoeve van de deugdzzaamheid van de meisjes - van het mannelijk geslacht gevrijwaard bleef. Had zich een jongen op de een of andere wijze toegang verschaft, dan moest hij zo snel mogelijk worden verwijderd. Zoals die ’jongen’ die meedeed bij het opvoeren van een sketch in de derde klas. Tijdens deze sketch speelde ik met een vest losjes om mijn schouders geslagen mejuffrouw Seelen en mijn vriendin een jongen die kans had gezien de school binnen te dringen. Mijn vriendin speelde deze rol zo overtuigend dat niet alleen ik, maar ook de echte mejuffrouw Seelen aanstalten maakte deze onwelkome gast zo snel mogelijk te verwijderen. In 1970 konden jongens niet langer geweerd worden. Hen de toegang tot de school beletten was van een deugdzame een ondemocratische daad geworden.

Klas 1G mms in 1967 tijdens een muzieklus van de heer J. Somers.

Mejuffrouw Seelen overlegt als directrice met mms-meisjes, circa 1970.

En zo stapte er op 1 augustus een cohort van tachtig jongens onze voormalige meisjesschool binnen. Wij meisjes zagen niet alleen de populatie van onze school veranderen, maar ook haar 'vertrouwde naam': Clara heette voortaan Coriovallum.¹⁵ Hoe droef te moede zal het mejuffrouw Seelen zijn geweest bij al deze moderne ontwikkelingen? En hoe zal ze gedacht hebben over de tweede feministische golf van eind jaren zestig, die de deugdzzaamheid en dienstbaarheid van meisjes verwierp en eerder een rol voor hen zag weggelegd in de maatschappij dan in het gezin? Het zou haar in ieder geval verheugd hebben als ze geweten had dat het pleidooi voor meisjesonderwijs sinds de afschaffing ervan niet echt is verstomd en dat het hoge niveau van de mms door zowel voor- als tegenstanders

nauwelijks in twijfel is getrokken.¹⁶ En vermoedelijk zal ze het eens zijn geweest met de onderzoekster die in de eenentwintigste eeuw schrijft dat meisjes minder onderwijs krijgen op een gemengde school. Ze krijgen minder vaak de beurt, omdat de meeste spreektijd wordt opgeëist door de jongens die doorgaans brutaler zijn en hun schoolijver wordt afgeremd door hun neiging het mensen - en zeker leuke jongens - naar de zin te maken.¹⁷

Thea Seelen nam in 1972 afscheid van haar laatste klassen mms en in 1974 van haar school. Als regentes stond ze volgens Van Beusekom 'op eenzame hoogte, na maar bijna naast die andere grote, Zr. Xavier Nolens, die ze zo bewonderde en wier lijn ze zo duidelijk heeft voortgezet'.¹⁸

Noten

- 1 Mos van Beusekom, 'Afscheid mej. Seelen', in: *Jubileumboek 1920/1980. Coriovallum College Heerlen* [1981] 107-109, aldaar 107. Oorspronkelijk in CCC 32 [1974].
- 2 <http://www.heerlenvertelt.nl/2016/05/de-eerste-gemeentearchitect-van-heerlen/geraadpleegd-op-20-juni-2018>. V. Delheij, 'Architect Jos. Seelen [1871-1951]', in: *LvH* 1-2 [1998] 26-30.
- 3 'Uit de jaarverslagen 1920-1941 van zuster Xavier Nolens', in: *Jubileumboek 1920/1980. Coriovallum College*, 12-15, aldaar 14.
- 4 Thea Seelen, 'M'n heerlijke schooltijd', in: *Jubileumboek 1920/1980. Coriovallum College*, 18-19. Oorspronkelijk in het jaarboekje '25-'26 van de School van het H. Hart.
- 5 May Dahmen, 'Onze school', in: *Jubileumboek 1920/1980. Coriovallum College*, 20-21. Oorspronkelijk in het jaarboekje '25-'26 van de School van het H. Hart.
- 6 Pater Suitbert van Mil OFM, *Klaar? Al honderd jaar ... Korte historie van het St. Clara klooster te Heerlen* [Heerlen 1963], 70.
- 7 Van Beusekom, 108.
- 8 <http://www.rijkshet.nl/cultureel-erfgoed/nolens-xavier-directrice-clara-schoolgeraadpleegd-op-20-juni-2018>. E. van Laarhoven- Hermans, 'Onthulling van 'n gedenkteken voor zuster Xavier z.g.', in: *Jubileumboek 1920/1980. Coriovallum College*, 40-41. Oorspronkelijk in *Jong Leven*, 11de jaargang, aflevering 2, december 1952.
- 9 Kleinodiën: 'Retraite', in: *Jubileumboek 1920/1980. Coriovallum College*, 38. Oorspronkelijk in *Jong Leven*, tiende jaargang, aflevering 5, mei 1952.
- 10 J.C.G.M. Jansen, *Het voortgezet onderwijs in Heerlen in de 20ste eeuw*, Historische Reeks Parkstad Limburg 4 [Heerlen 2005], 372, 374.
- 11 *50 jaar Coriovallum College*, Feestnummer ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het Coriovallum College [Heerlen 1970], 4.
- 12 Van Beusekom, 109.
- 13 H.A.M. van Beusekom, 'Coriovallum College 60 jaar jong', in: *Jubileumboek 1920/1980. Coriovallum College*, 6-11, aldaar 11.
- 14 *50 jaar Coriovallum College*, 71.
- 15 Ibidem. 3.
- 16 Saskia Grotenhuis, 'Zo heeft de mms dan toch een broek aangekregen', in: Karen den Dekker e.a. *Een tien voor vlijt. Meisjesonderwijs vanaf de oudheid tot de MMS* [Zutphen 1992], 166-180.
- 17 Mieke van Houtte, 'Schoollopen doe je niet alleen. Leefijdsgenoten en leraren als verklaring voor prestatieverschillen tussen jongens en meisjes', in: Jos van Thienen (red.), *Meisjes Zus Jongens Zo. Hoe omgaan met gender op school* [Leuven 2013], 71-88.
- 18 Van Beusekom, 109.

PAUL BORGER

Paul Borger is regionale historicus, uitgever en is actief lid van de werkgroep 'Het Land van Herle'.

Vordering van herenrijwielen in Hoensbroek

In Nederland is het algemeen bekend dat de Duitse bezetter tijdens de Tweede Wereldoorlog fietsen meenam. In gewoon Nederlands noemen we dat diefstal en zo werd het ook ervaren door de mensen die hun fiets kwijtraakten. Na de oorlog en ook nu nog wel worden hierover grappen gemaakt en menige conferencier maakte dankbaar gebruik van dit gegeven.

Duitse soldaten namen hier en daar fietsen mee, zowel tijdens de inval maar vooral tijdens hun terugtocht. Minder bekend is dat de Duitse bezetter ook fietsen langs officiële kanalen vorderde. Ook is het niet algemeen bekend dat de fietseigenaar voor een groot gedeelte schadeloos gesteld werd hiervoor via de gemeente. Dit gebeurde ook in Hoensbroek.

Aankondiging vordering

Begin juli 1942 kreeg het 'Leger Kommando Holland' van het 'Algemeines Heeresgerät Deutschland' opgelegd dat 'Holland' rijwielen moest leveren. In heel Nederland ontvingen 141 gemeenten met meer dan 10.000 inwoners het verzoek (de opdracht) om in hun gemeente rijwielen te vorderen. Voor Limburg waren dit: Brunssum, Echt, Geleen, Heerlen, Hoensbroek, Kerkrade, Maastricht, Roermond, Sittard, Tegelen, Venlo, Venray en Weert. Oberleutnant en adjudant Schulz meldde in een brief dat deze fietsen na de inzameling vervolgens door een Abholkommando werden opgehaald en naar een kazerne in Maastricht vervoerd, vanwaar ze naar hun bestemming werden gebracht.

Op 18 juli 1942 kreeg de gemeente Hoensbroek in een regeringstelegram de opdracht om uiterlijk dinsdag 21 juli een aantal herenrijwielen in gebruiksklare toestand met gummibanden en volledig toebehoren in te leveren ten behoeve van de Duitse Wehrmacht. Het aantal rijwielen moest gelijk zijn aan 0,9 % van het aantal inwoners (14.153) op

1 januari 1941. Dit betekende dat er door Hoensbroek 128 rijwielen geleverd moesten worden. Niet tot afgifte verplicht waren arbeiders die in de landbouw werkten, personen die opsporingsbevoegdheid hadden zoals politie, brandweer en luchtbeschermingsdienst alsmede ambtsrijwielen. Vrijstelling kregen zij die het rijwiel volstrekt nodig hadden voor de uitoefening van hun beroep zoals fabrieksarbeiders, geestelijken, artsen, apothekers, verplegers en handarbeiders. Uiteraard hoefden personen die bij Duitse instanties werkten hun rijwiel ook niet in te leveren, evenmin de Rijksduitsers met een geldige Ausweis.

Advies

De vordering van de fietsen diende te geschieden door gemeentepersoneel met hulp van personeel van brandweer en luchtbeschermingsdienst. Men adviseerde om vooral op die plekken in te vorderen waar veel fietsen langs kwamen zoals fietsenstal-

lingen en bij sportwedstrijden. Ook adviseerde men om zeker 25 % meer fietsen te vorderen. Dit met het oog op de teruggave van rijwielen die achteraf in aanmerking kwamen voor vrijstelling.

Vordering

In Hoensbroek begon men vrijwel meteen met het vorderen van herenfietsen van mensen, van wie men wist dat ze een fiets hadden. Zij kregen een briefje in hun brievenbus waarin stond dat hun fiets gevorderd was ten behoeve van de Duitse Wehrmacht. Zij moesten hun fiets op 21 juli 1942 tussen 12.00 en 16.00 uur inleveren op kasteel Hoensbroek.

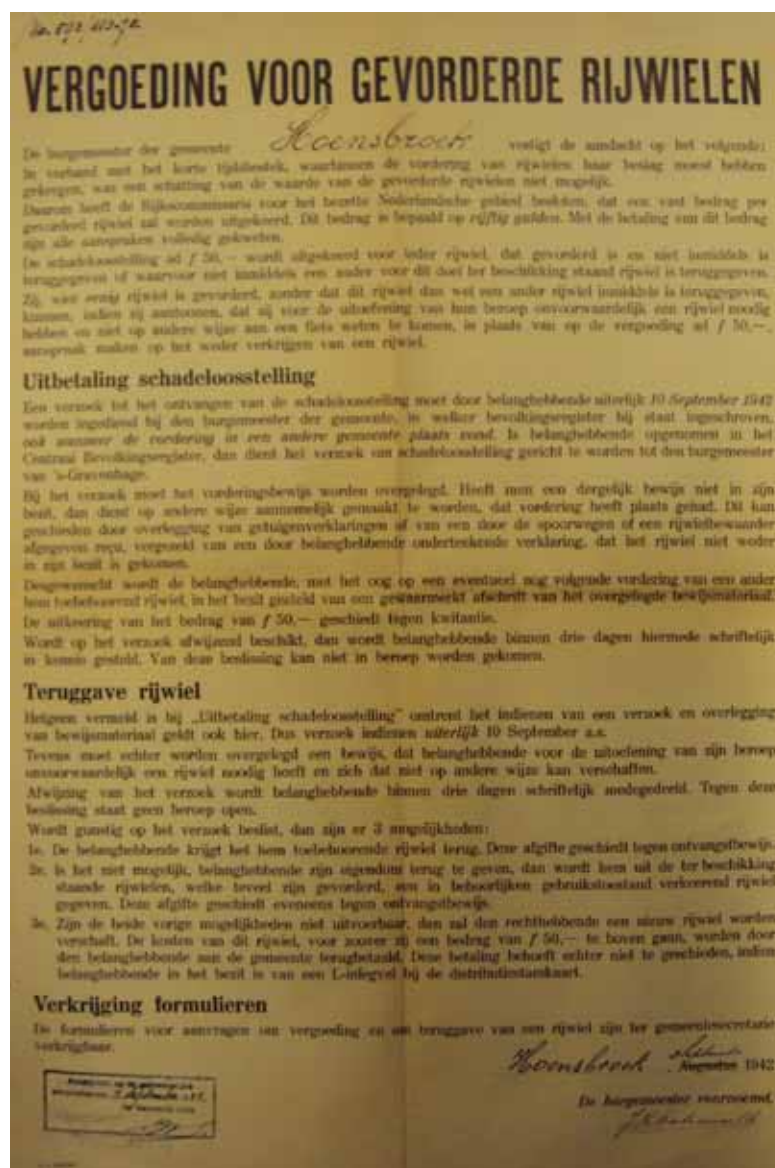
Reeds op 20 juli werden fietsen uit fietsenrekken voor winkels meegenomen en ook een aantal fietsers die onderweg waren moest hun reis zonder vervoermiddel voortzetten. Zelfs van een vakantieganger, de heer W.C. Wennink uit Amsterdam, werd de fiets op straat afgenomen. Deze heer stapte onmiddellijk naar Ortsgruppenleiter Muller. Deze schreef hierop een brief waarin hij bepaalde dat het rijwiel direct teruggegeven moest worden opdat de heer Wennink met de fiets terug naar Amsterdam kon reizen.

De ingeleverde fietsen werden geacht in goede staat en gebruiksklaar te zijn. Mocht dit niet het geval zijn dan werd de fiets op kosten van de eigenaar gerepareerd. Politie-inspecteur Laurent van de gemeente Hoensbroek kreeg van burgemeester Martin de opdracht om deze inzameling te organiseren en een registratie bij te houden. Iedereen die een fiets had ingeleverd kreeg in ruil een vorderingsbewijs. Hiermee kon men op het gemeentehuis per fiets een 'schadeloosstelling' van vijftig gulden krijgen.

Vrijstelling

Men kon vrijstelling van de invordering krijgen door een formulier in te vullen met vermelding van een gegronde reden. In het begin was het onduidelijk wie er vrijstelling kreeg en wie niet. Zo gebeurde het meermaals dat men door een bezwaarschrift in te dienen, de fiets terugkreeg als men het bewijs kon overleggen dat men voor het uitoefenen van zijn beroep absoluut een fiets nodig had. Was de fiets al opgehaald, dan kon men de standaardvergoeding van vijftig gulden krijgen die iedereen kreeg die een vorderingsbewijs kon overleggen. In twee gevallen kregen de eigenaars een nieuwe fiets waarbij ze zelf het verschil tussen de aankoopwaarde en de vijftig gulden vergoeding moesten bijbetalen. Dat was respectievelijk fl. 31,66 en fl. 30,-.

Om de 'schadeloosstelling' te krijgen moest men een volledig ingevuld formulier inleveren ten kantore van de gemeente aan de Raadhuisstraat nr. 6 op

maandag 7 september 1942, waarbij betaling met kwitantie direct plaatsvond.

Op 29 juli kwam bericht van het departement van Binnenlandse zaken dat ook mijnwerkers vrijstelling kregen, maar als het een rijwiel bestemd was voor recreatiedoeleinden gold dit natuurlijk niet. Ook beval men aan om in de eerste plaats rijwielen van beter gesitueerde inwoners te vorderen, omdat deze "de fiets niet echt nodig hadden om daarmee hun boterham te verdienen".

In totaal werden in Hoensbroek 317 namen genoteerd van mensen van wie de fiets gevorderd zou worden of al gevorderd was. De vordering in Hoensbroek had succes en op 21 juli 1942 om 14.20 uur werd in een telegram aan de opdrachtgever gemeld dat er 160 rijwielen klaarstonden, waarvan er 128 gevorderd en een gedeelte 'gevonden' was. Zij stonden onder bewaking gereed op kasteel Hoensbroek. De burgemeester van Hoensbroek ondertekende dit bericht.

Er werden 64 vrijstellingsverzoeken gedaan waar-

van er 40 toegekend en 24 werden afgewezen. Van de 317 genoteerde fietseigenaren waren dus 128 fietsen gevorderd en 40 vrijstellingen verleend. Een rekensommetje leert dat van de 317 gesommeerde fietseigenaren 149 eigenaren geen fiets inleverden.

Werden er geen herenfietsen aangetroffen, dan konden die ook niet gevorderd worden. Mocht men naderhand 'gesnapt' worden met een herenfiets, dan werd de fiets alsnog gevorderd en kreeg men geen vijftig gulden schadeloosstelling. Daarnaast riskeerde men een gevangenisstraf van een half jaar of duizend gulden boete.¹

Na een persbericht van het Departement van Binnenlandse Zaken van 23 juli 1942 konden mensen alsnog aanspraak maken op vrijstelling voor het inleveren van hun rijwiel. Men kon daarvoor terecht in de brandweerkazerne in de Raadhuisstraat (nu Wilhelminastraat) tot en met 31 juli van 08.00 tot 12.30 uur en van 14.00 tot 20.00 uur. Dit was voor veel eigenaren natuurlijk aanleiding om alsnog hun rijwiel terug te vorderen. Bij 32 fietsen lukte dit.

Op 3 augustus werd ter herinnering een telegram verzonden naar de Secretaris Generaal Binnenlandse Zaken in Den Haag met de tekst: "Voor Weermacht staan gereed 128 rijwielen, de Ortskommandantur had nog geen rijwielen afgehaald. Getekend: Burgemeester Hoensbroek".

Op 7 augustus 1942 werden de fietsen uiteindelijk opgehaald. Een Unteroffizier ondertekende een papier met de tekst: "Von der Gemeinde Polizei Hoensbroek sind heute einhundert acht und zwanzig Fahrräder übernommen worden". De fietsen werden naar de Tapijnkazerne in Maastricht gebracht, waar Oberleutnant Bevroich, Ortskommandantur, een bericht van ontvangst naar Hoensbroek verzond.

Terugbetaling

De burgemeester diende op 10 oktober 1942 een aanvraagformulier in voor Entschädigung Fahrräderanforderung om de uitgekeerde bedragen van de fietsen en het transport van de fietsen vergoed te krijgen. De declaratie bedroeg 5.881,50 gulden, maar omdat een aantal fietsen gerepareerd moest worden, declareerde men nog eens 21,70 gulden aan reparatiekosten. In totaal was dit 5.903,20 gulden, met het verzoek om dit bedrag over te maken op de rekening van de gemeente Hoensbroek.²

Navordering

Op 4 januari 1943 kreeg C.M. van der Linden, bioscoopexploitant, alsnog een rekening van de gemeente Hoensbroek. Hij meende slim geweest te zijn en had bij de vordering een fiets ingeleverd die twee slechte binnen- en buitenbanden had. Daar trapte men dus niet in. De rekening voor het vernieuwen van beide banden inclusief binnenband bedroeg 9,26 gulden over te maken op postrekening 145035 van de gemeente Hoensbroek of contant te voldoen bij de Gemeente-Ontvanger.³

Algemene cijfers

Na de oorlog wilden de geallieerde autoriteiten weten hoeveel rijwielen er in de oorlog naar Duitsland waren afgevoerd om deze alsnog bij de Duitsers te claimen.

De burgemeester van Hoensbroek vroeg op 5 september 1945 aan de burgers van Hoensbroek om alsnog aangifte te doen van de vordering of meeneeming van hun rijwiel onder vermelding van of het hierbij ging om een dames- of een herenfiets, frame-nummer, merk enzovoort.⁴

De uiteindelijke opgave van de meegenomen rijwielen werd op 26 september 1945 alleen in aantallen doorgegeven aan de desbetreffende instantie met de

volgende uitslag: 140 rijwielen op georganiseerde wijze gevorderd (vergoeding voor gekregen) en 29 rijwielen op ongeorganiseerde wijze gevorderd (gestolen/afgenomen).

De enige exacte lijst met alle gegevens (eigenaar, merk en framenummer) van de gevorderde fietsen was in 1943 toegevoegd aan de jaarstukken van 1942 en naar het Gouvernementshuis te Maastricht (2^e afd. der Prov. Griffie) gestuurd.⁵

Bij inzage van deze jaarstukken is deze lijst niet aangetroffen. Wel zijn in deze jaarstukken de kosten van deze vordering vermeld als schadeloosstellingen en aanschaffing van nieuwe rijwielen voor 5.903,20 gulden, kosten voor transport 18,50 gulden, overige kosten 58,46 gulden. Dit totaalbedrag van 5.980,16 gulden is in 1942 terugontvangen van de staatskas.⁶

Grootste fietsendief

Met recht kan men zeggen dat Hitler de grootste fietsendief van Europa was.

In de laatste maanden van de oorlog had het Duitse leger een groot tekort aan voertuigen en de Wehrmacht had dringend vervoermiddelen nodig om de troepen naar het front te transporteren. De Russen stonden toen op nog geen 600 kilometer van Berlijn en de Britten en Amerikanen hadden Frankrijk en België al grotendeels bevrijd. Vanuit de Wolfsschanze in het huidige Polen gaf Adolf Hitler op 6 oktober 1944 persoonlijk het bevel om fietsen in beslag te nemen in de op dat moment bezette gebieden. Via pamfletten werd de burgerbevolking in Nederland, Denemarken en Italië opgeroepen om herenfietsen in te leveren. Vanwege burgerlijke ongehoorzaamheid viel de opbrengst flink tegen.⁷ Toch werden onder dwang door Duitse soldaten vaak met grote willekeur fietsen in beslag genomen. De veront-

waardiging onder de Nederlandse bevolking was zo groot, dat de Duitse bezetter afzag van verdere fietseninvorderingacties. De opbrengst aan fietsen woog niet op tegen het enorme gezichtsverlies dat de Duitsers hierdoor leden.

Enkele eigenaren van afgenomen fietsen in Hoensbroek hebben van Duitse soldaten, tijdens de terugtocht begin september 1944, een zogenaamd Requisitionschein gekregen met daarop geschreven 'Fahrrad'. Men kon dit declareren bij Dienststelle L 55 5 55Lg. P. Brüssel. De gedupeerde Hoensbroekenaren deden dat niet in Brussel, maar bij de gemeente Hoensbroek. Of zij het geconfisqueerde rijwiel vergoed hebben gekregen is niet bekend.

In december 1945 werd door de provinciale Schade-enquête-commissie aangegeven dat de opgave en registratie van de meegenomen rijwielen achterwege gelaten kon worden.

Met andere woorden, het had geen zin want men kreeg toch niks meer terug.

Fietsen vordering/diefstal in Nederland

De vordering van fietsen over geheel Nederland bekeken was niet echt een succes te noemen. Herenfietsen verdwenen naar de zolder of in een hooiberg en in het dagelijks verkeer zag men overwegend damesfietsen.

In geheel Nederland zijn bij deze vordering in 1942 in totaal 53.000 exemplaren in handen van de Duitse bezetter terecht gekomen. Dat was zo'n 2% van het totale rijwielpark.⁸

Volgens het NIOD zijn er gedurende de oorlog door de Duitsers tot wel 150.000 dames- en herenfietsen gevorderd/afgepakt/gestolen.

Ongeveer 10.000 fietsen waren afkomstig van Joodse burgers.⁹

Noten

- 1 http://www.dedokwerker.nl/fiets_inleveren_wo2.html, geraadpleegd 11-11-2018.
- 2 RhH, 062 Archief Gemeente Hoensbroek 1940-1947, inv.nr. 1302.
- 3 RhH, 062 Archief Gemeente Hoensbroek 1940-1947, inv.nr. 1303.
- 4 RhH, 062 Archief Gemeente Hoensbroek

1940-1947, inv.nr. 1304.

- 5 RhH, 062 Archief Gemeente Hoensbroek 1940-1947, inv.nr. 1305.

- 6 RHCL, 04.07A Archief Griffie 2^e afd. Prov. Bestuur v. Limburg 1913-1943 inv.nr. 996.

- 7 <https://historianet.nl/oorlog/tweede-wereldoorlog/hitler-was-grootste-fietsendief->

van-europa, geraadpleegd 11-11-2018.

- 8 <https://www.digibron.nl/search/detail/012df204210a2f9bfc28f26d>, geraadpleegd op 11-11-2018.

- 9 <https://wo2forum.nl/viewtopic.php?t=21820>, geraadpleegd op 11-11-2018.

LIEKE BOUMANS-WILLEMS

Lieke Boumans-Willems is ontwerper-vormgever van dit tijdschrift. Zij bestudeert de regionale geschiedenis en beoefent genealogie en paleografie.

Duizend Kussen Mon Coeur est à Vous

Halverwege de 19de eeuw ontstond de geïllustreerde briefkaart, prentbriefkaart of ansichtkaart. Anders dan bij de gewone briefkaart mocht op de achterkant van een prentbriefkaart alleen een korte groet van maximaal vijf woorden worden geschreven.

Drukwerk versturen was immers goedkoper dan een briefkaart of brief. Schreef men vanwege de geringe schrijfruimte op de voorkant om de afbeelding heen, dan rekende de postrijen het duurdere verzendtarief van een briefkaart. Om portokosten te besparen ontstond de *postzegeltaal*: de plakrichting van de zegel hield een bepaalde 'gratis' boodschap in.

Deze rage kwam uit Duitsland en verbreidde zich al snel naar andere landen van Europa waaronder ook Nederland. Vooral verliefde stellen stuurden elkaar graag op die manier 'geheime' berichten.

Tot 1 april 1892 had het postbedrijf het monopolie op de prentbriefkaart. Na die datum mocht iedereen kaarten uitgeven. Uitgevers speelden dan ook handig in op de trend van de postzegeltaal en beeldden de verschillende plakwijzen met de betreffende betekenissen op kaarten af. Daarnaast gaven zij speciale codeboekjes uit. Het was per slot van rekening wel noodzakelijk dat beide geliefden dezelfde plakcode gebruikten om de postzegeltaal te begrijpen. Maar dan was het toch geen geheime boodschap meer?

Toch wel. De codes waren namelijk niet eenduidig vastgelegd en verschilden zowel landelijk als internationaal. Zo kon het gebeuren dat de ene drukker bij een diagonaal geplakte zegel de tekst '1000 kussen' zette en een andere drukker 'Mijn hart is niet meer vrij'. Om verwarring te voorkomen spraken geliefden dus hun eigen postzegeltaal af.

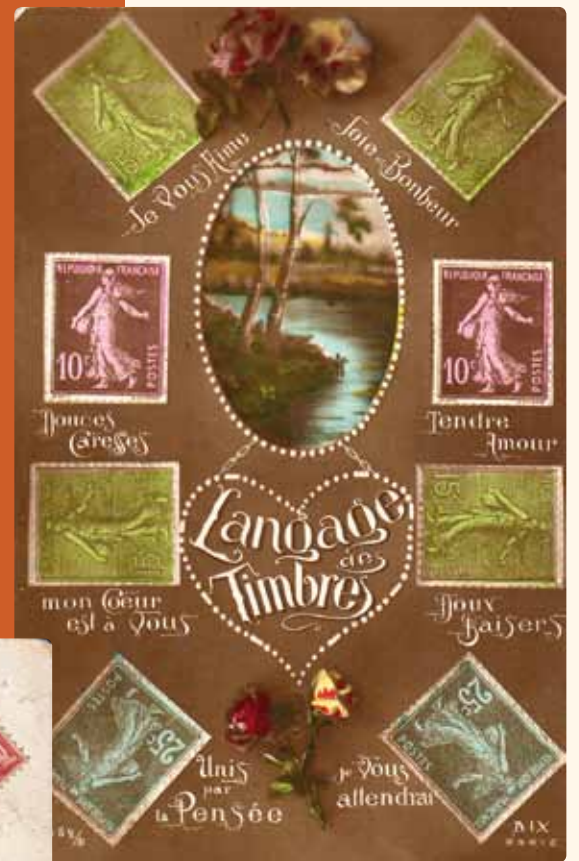
Een andere creatieve manier om geheime boodschappen aan elkaar door te geven was het schrijven

van een persoonlijke tekst ónder de postzegel. Dat was niet alleen goedkoper, maar ook avontuurlijker. Verliefde stellen konden bijvoorbeeld stiekem een afspraakje maken zonder dat de familie het merkte. Maar de postrijen kenden de veelgebruikte afkorting z.o.p. (zie onder postzegel) natuurlijk ook en wie betrapt werd op fraude kreeg een boete. De postzegeltaal won aan populariteit, bereikte haar hoogtepunt in de jaren '50 van de vorige eeuw en werd nog toegepast tot in de jaren '60.

Gedachten uitwisselen is de laatste jaren steeds onpersoonlijker geworden. Een handgeschreven kaart is bijna niet meer van deze tijd. Men kiest er steeds vaker voor om een bericht digitaal te versturen via e-mail en social media. Digitale communicatie is gratis en de geadresseerde ontvangt de boodschap vrijwel direct na verzending op de computer of mobiele telefoon.

Door deze ontwikkeling zijn de verzendkosten voor papieren post de afgelopen jaren fors gestegen en is de postbezorging teruggebracht naar vijf dagen per week. Het traditionele postkantoor bestaat al zeven jaar niet meer. Gaandeweg verdwijnen ook de oranje brievenbussen uit het straatbeeld. En de volgende stap is ...

Als deze tendens doorzet, behoren geschreven boodschappen binnenkort tot het verleden en verdwijnt daarmee ook een stukje romantiek. Geen zorgvuldig geschreven kaartje meer of een hartstochtelijke brief met gedichten, songteksten of zelfgemaakte tekeningen, maar een vluchtig getypt berichtje waarop het antwoord al dan niet een 'like' is. Het bewaarkistje voor tastbare en waardevolle brieven is inmiddels vervangen door een 'cloud'. En van wachten op een 'spannend' bericht is helemaal geen sprake meer.

Van boven naar beneden: Duitse kaart, jaren '50;
Duitse kaart, verstuurd in 1899 vanuit Aken naar Valkenburg;
Nederlandse kaart, halverwege jaren '20.

Rechts: Franse kaart uit 1920;
Nederlandse kaart, jaartal onbekend;
Nederlandse kaart, jaren '50.

Kaarten: particuliere verzameling.

De soepkokerij in Heerlen

KOOS LINDERS

Drs. Koos Linders is theoloog, historicus en secretaris van de redactie van dit tijdschrift.

Over te heet (niet) opgediende katholieke soep

December 1910. Met het naderende kerstfeest in gedachten organiseert de Vincentiusconferentie van de hoofdparochiale St.-Pancratiuskerk te Heerlen zoals gewoonlijk een soepkokerij voor arme kindertjes. De soepkokerij staat al lang op de agenda van werkzaamheden van de Vincentiusconferentie. Deze bedeling met een krachtige, goedgevulde soep helpt behoeftige kinderen de winter door en daar is niks mis mee. Tenzij er een uitzondering gemaakt wordt voor niet-katholieke kinderen. Of toch geen uitzondering?

Vincentiusverenigingen

In 1833 richtte te Parijs Frédéric Ozanam (1813-1853) de later wijdverbreide lekenvereniging Société de St.-Vincent-de-Paul op, een katholieke charitatieve organisatie die zich inzette voor armen en behoeftigen door hen voedsel, brandstof, kleding en huisraad te verstrekken. Als een olievlek verbreidde de beweging zich uit over Europa en in de decennia daarop zou er vrijwel geen katholieke parochie meer zijn die geen eigen Vincentiusconferentie had. Op 27 januari 1868 werd in Heerlen de Vincentiusconferentie van de Hoofdparochiale St.-Pancratiuskerk opgericht.¹ De verslechterde economische situatie (landbouwcrisis, aardappelziekte, de naderende Frans-Duitse oorlog) had funeste gevolgen voor de loontrekkers, die het grootste deel uitmaakten van de beroepsbevolking. Bovendien was de steun vanuit het plaatselijk Burgerlijk Armbestuur volstrekt ontoereikend. Kerkelijke en particuliere initiatieven moesten bijspringen. De kasboeken van de Vincentiusconferentie van Heerlen vermeldden daarom herhaaldelijk uitgaven voor 'kokerijen' zoals in 1871: fl. 280,54.² In 1910 was de situatie in Heerlen drastisch veranderd, respectievelijk aan het veranderen. De industrialisatie in de vorm van groeiende mijnbouwindustrie zette de streek economisch, sociaal, cultureel en ook godsdienstig op zijn kop. 'Vreemde

elementen', ook vreemde ideologische elementen in de ogen van de plaatselijke bevolking deden hun intrede. De katholieke homogeniteit werd verstoord. Eeuwenlang hadden de mensen zich in deze streek, die regelmatig van heerser/eigenaar verwisselde, vast kunnen houden aan het enig bindende element dat de tijden trotseerde: hun katholieke levensbeschouwing. En nu werden ze geconfronteerd met de komst van 'nieuwe' overtuigingen: toenemend protestantisme en het zich meer manifesterende (internationaal) socialisme en liberalisme. Goddeloos, antikerkelijk socialisme en een liberalisme dat kerk en godsdienst uit de maatschappij wilde verbannen naar het privé domein, beide representanten van de moderniteit, moesten bestreden worden. Limburg zou bewaard moeten blijven voor Christus en zijn kerk, tot heil van de mensen.

Bij deze competitie met de moderniteit werden de Vincentiusverenigingen ingeschakeld. Zij hadden niet alleen zorg voor het materiële, maar ook voor het geestelijk en morele aspect van het leven en niet zelden werd materiële hulp geweigerd wanneer men kerk en goede zeden overduidelijk aan de laars lapte. Ook werden er bepaalde voorwaarden gesteld in de zin van regelmatig kerkbezoek of lidmaatschap van katholieke verenigingen.³ De Vincentiusverenigingen zetten zich ook in voor onderwijs aan arme kinderen en het verstrekken van geschikte lectuur. In Heerlen spande de vereniging zich in voor de plaatsing van kinderen op scholen, onder andere de ambachtsschool.⁴

Terug naar de soep

In deze antagonistische situatie (kerk versus socialisme in de competitie met de moderniteit) kwam ook de soepkokerij in Heerlen, Kerstmis 1910, terecht. Op 28 december 1910 verscheen in *De Mijnwerker, Orgaan van den Nederlandschen Mijnwerkersbond* een artikel met als titel: 'Moderne

inquisitie, toegepast op kinderen'. Het was een schrijnend artikel, anoniem en werd toegeschreven aan J.H. Elfers, de hoofdredacteur van dit blad.⁵ Ook al zou hij niet de scribent geweest zijn, als hoofdredacteur was hij hiervoor wel verantwoordelijk. Kinderen, van wie de ouders hun brood kochten bij de socialistische verbruikersvereniging 'Glück Auf', werden 'achteraan' gezet en kregen niet de soep "waarna óók hun hartje zoo had gehunkerd." "Een plaag, een foltering", zo fulmineerde de schrijver. En dat voor christenen, die zo doende van hun christenzijn een "karikatuur, een paskwil, een hoon voor het christendom" maakten. Kapelaan 'Ehrens' (Erens, KL) riep een wrok op tegen "den christenhond, wier lompen poot hun dierbaarste gevoelens verplet had."⁶

Dat kon kapelaan Erens niet over zijn kant laten gaan. In de *Limburger Koerier* liet hij weten dat hij de hele winter niet eens bij de soepkokerij geweest was, dat bij de eerste uitdeling wel een geestelijke aanwezig was, maar dat de socialistische coöperatie Glück Auf niet ter sprake was gekomen en dat de Vincentiusvereniging geen onderscheid maakte tussen katholieke, protestante en joodse kinderen. Wat er volgens hem wél was gebeurd, was dat een van de leden van de Vincentiusvereniging de kinderen gewaarschuwd had: blijven jullie ouders brood bij de socialistische coöperatie kopen, dan zouden ze in de toekomst geen soep meer krijgen. Een besluit dat ook uitgevoerd zou gaan worden, zo werd er aan toegevoegd.⁷ Het belangrijkste argument voor deze handelswijze was: "Het is toch al te dwaas te verlangen dat de Katholieken hen helpen te onderhouden, die den socialisten het geld leveren om de Katholieken te bestrijden."⁸ In hetzelfde artikel werd er op gewezen dat de katholieken echt niet krenterig zijn omdat de Vincentiusvereniging een voormalig bestuurder van de socialistische Mijnwerkersbond én zijn familie toen zij "in de bitterste armoede" waren geraakt, ondersteund had. Inmiddels had het 'soepincident' ook de aandacht getrokken van de landelijke pers. 'Het Volk' draait de ontkenning van kapelaan Erens om tot een bevestiging: diens 'belangrijkste argument' (zie boven) bevestigt de "anti-socialistische hardvochtigheid der katholieke liefdadigheid."⁹ Fijntjes wijst de redactie er op dat de daden van kapelaan Erens en de katholieke charitas in lijnrechte tegenspraak zijn met de woorden van Paulus over de lankmoedigheid, goedertierenheid en het niet afgunstig zijn van de christelijke liefde, die 'alle dingen' verdraagt.

Erens contra Elfers

Een weerwoord van hoofdredacteur Elfers op de verklaring van kapelaan Erens kon natuurlijk niet

H. Erens

uitblijven. Onder het kopje 'Klerikale soep' haalt hij stevig uit.¹⁰ Hij heeft minstens vijf getuigen die de aanwezigheid van kapelaan Erens bij de weigering van de soep aan kinderen uit 'socialistische gezinnen' bij de uitdeling kunnen bevestigen. En, zo stelt hij, kinderen van "ongeloovigen, wier ouders geen brood kopen bij de Glück Auf, hebben wel van de soepuitdeling genoten".

Beide partijen bedienden zich van een taalgebruik dat er niet om loog en dat de verhoudingen (althans in de officiële organen) genadeloos blootlegde. Er was sprake van een heuse cultuuroorlog om het heil van de samenleving en om het eigen gelijk. 'Foltering der kinderzieltjes', 'hoon voor het Christendom', 'farizeeërs', 'klerikaal persgeboefte', 'draaiende en leugenachtige socialisten', 'volksverlakkers', 'christenhond': het kon niet op. Tegen de laatste kwalificatie diende kapelaan Erens een klacht wegens belediging in bij de rechtbank te Maastricht. Op 28 juni 1911 werd Elfers door de rechtbank veroordeeld tot fl. 40,- boete, subsidiair twee weken hechtenis.¹¹ De controverse over de vraag, wat kapelaan Erens nu precies wel of niet gezegd heeft en of hij überhaupt wat gezegd heeft, bleef nog lang bestaan. Zeventien jaar later refereerde *Het Volk* in een artikel onder de kop 'Na moeilijke jaren. Herinneringen uit den strijd in het zuiden' nog aan het soepincident, hetgeen voor de *Limburger Koerier* en een regionaal dagblad uit Brabant aanleiding was om nog eens te wijzen op de 'leugenachtigheid van de socialisten' in hun strijd tegen alles wat 'Roomsch' is.¹²

Nogmaals, wat er nu precies wel en niet gezegd respectievelijk gebeurd is, valt met geen mogelijkheid meer te achterhalen. In ieder geval wordt door beide partijen toegegeven, dat de Vincentiusvereniging het al of niet verstrekken van soep gekoppeld heeft aan het al of niet kopen van brood bij de coöperatie Glück Auf, al was het maar door een waarschuwing uit te delen: brood kopen bij Glück Auf: geen soep.

Wel of geen soep voor socialisten?

De notulen van de Vincentiusvereniging Heerlen in de jaren na 1910 geven een antwoord op de vraag: verstrekte de vereniging nu soep en brood aan socialisten of niet? Tijdens de algemene jaarvergadering van 10 december 1916 verklaarde de geestelijk adviseur het volgende: "In het groote organisatieleger dat strijdt om ons Limburg voor Christus te behouden, in dat leger is ook plaats voor de St.-Vincentiusvereniging. Ook zij moet haar vaandel fier ontplooiën, strijdend, om het rijk van Christus te behouden en te versterken in den arme. Heerlen blijve dan aan Christus, ook door den heerlijken strijd van de St.-Vincentiusvereniging!"¹³

En de strijd werd voortgezet. Het verslag van de werkbijeenkomst van de Vincentiusvereniging van 23 mei 1919 geeft zoals gewoonlijk een overzicht van de verleende hulp: een paar schoenen, klompen,

twee kinderbroekjes, een pond vlees. Dan vervolgt het verslag met: "Aangezien Andries Habets met de gemeenteraads(verkiezingen, KL) zich als reclamebord heeft laten gebruiken voor de tegenpartij der K.K. (Katholieke Kieskring, KL) wordt besloten hem deze week de ondersteuning in brood en melk niet te verlenen".¹⁴ Met deze tegenpartij wordt natuurlijk de SDAP, de Sociaal Democratische Arbeiders Partij bedoeld, die in 1909 in Heerlen-Kerkrade een eigen afdeling opgericht had. Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 20 mei 1919 behaalde de SDAP 4 zetels in Heerlen.¹⁵

'Heulen met de vijand' werd dus afgestraft. Geen steun aan de katholieke partij, geen brood en melk. De 'cultuurstrijd' tussen katholieken en socialisten in de Oostelijke Mijnstreek bereikte in de jaren twintig van de vorige eeuw een hoogtepunt. De herinnering aan de mislukte 'revolutie' van Troelstra in 1918 en de politieke verwickelingen in Rusland, Duitsland, Hongarije en Oostenrijk hebben zeker bijgedragen aan een afwijzende houding ten opzichte van het socialisme. Pas tegen het einde van de jaren dertig, vlak voor de oorlog luwde de strijd, zeker ook omdat een zich nieuwe gezamenlijke vijand aandiende: het nationaal socialisme in Duitsland. Zo schreef het socialistische dagblad 'Het Volk' in 1938 ter gelegenheid van de 70^e verjaardag van Mgr. Poels waarderende woorden voor diens werk: "Zonder ook maar een ogenblik te willen verdoezelen hetgeen ons gescheiden houdt, drukken wij onzen Limburgschen bestrijder op zijn feestdag de hand als blijk van onze waardering als mens voor een man, die op zijn wijs, een lang leven heeft gewijd aan het betrachten van meer sociale gerechtigheid jegens de misdeelden dezer aarde".¹⁶ Pas na de oorlog zouden rooms en rood elkaar vinden in de nationale politiek.

Noten

- 1 L. van Hommerich, 'Honderdjarig bestaan der St. Vincentiusconferentie van de Hoofdparochiale St. Pancratiuskerk, 1861-1961', in: *LvH*, 10 [1960] 141-164.
- 2 Van Hommerich [1960] 160.
- 3 Vgl. bijvoorbeeld voor Maastricht: J. Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts. Arbeidersbeweging en katholieke kerk in Maastricht 1880-1920* [Amsterdam 1983] 43v, 60v. Voor Roermond: P. Nissen (m.m.v. H. van der Bruggen), *Roermond. Biografie van een stad en haar bewoners* [Hilversum 2014] 462.
- 4 Van Hommerich [1960] 163.
- 5 In Nijmegen was volgens *De Tribune* in 1921 eveneens sprake van moderne inquisitie. Onder de titel 'De moderne inquisitie. Stik in je soep!' wordt verteld van een vrouw die pas soep zou krijgen als haar man lid zou worden van de Katholieke Transportarbeidersbond. De vrouw in kwestie smeet de soepkaart in het gezicht van de Vincentianen met de opmerking: "Stik in je soep!" *De Tribune*, 26-1-1921.
- 6 *De Mijnwerker, Orgaan van den Nederlandschen Mijnwerkersbond*, 28 december 1910.
- 7 Tekst uit de *Limburger Koerier* geciteerd in *De Mijnwerker, Orgaan van den Algemeenen Bond van Kristelijke Mijnwerkers in Nederland*, 7 januari 1911.
- 8 Ibidem.
- 9 *Het Volk*, 1 januari 1911.
- 10 *De Mijnwerker, Orgaan van den Algemeenen Bond van Kristelijke Mijnwerkers in Nederland*, 28 januari 1911.
- 11 *De Tijd*, 28 juni 1911.
- 12 *Het Volk*, 31 oktober 1927; *Limburger Koerier*, 4-2-1928; *De Grondwet. Dagblad voor Westelijk Noord-Brabant*, 10-11-1927.
- 13 RhH, Archief RK Parochie St.-Pancratius te Heerlen, 1522-1965, 025, inv.nr. 502, Archieven van de vereniging van de H. Vincentius van Paulo, 2.3.08.1. Archief van de vereniging, 1861-1956. Notulen 1913-1926.
- 14 Ibidem.
- 15 J. Reerink e.a. (red.), *Honderd jaar over de roeien. De sociaal-democratie in Limburg van 1889-1989* [Sittard 1989] 25.
- 16 *Het Volk*, 14 februari 1938, gecit. in de *Limburger Koerier*, 15 februari 1938.

MARCEL KRUTZEN

Marcel Krutzen (1959) is afgestudeerd pastoraal werker, leraar VO-godsdienst en levensbeschouwing en maatschappelijk werker. Sinds 1986 is hij als reclasserings-werker werkzaam in het arrondissement Maastricht.

George Ziedses des Plantes (1926-1945)

Gevallen in dienst van het vaderland

Op 17 september 1944 kwam er een einde aan de Duitse bezetting in Heerlen en omgeving. Na het verschijnen van een oproep van het Militair Gezag meldden zich in Heerlen tal van oorlogsvrijwilligers om te vechten tegen de nazi's in Duitsland of de Japanners in Nederlands-Indië. Bernhard George Ziedses des Plantes was één van hen.

Gedurende de vorige eeuw woonde in een villa aan de Pijnsweg 14 te Welten-Heerlen het gereformeerde gezin Ziedses des Plantes. Vader Marinus Joost (Den Haag, 1887 - Heerlen, 1967) was onder meer lid van de Anti-Revolutionaire Partij (ARP), lid van de Voogdijraad te Maastricht, ontvanger der registratie en domeinen en erkend docent notarieel examen en registratie-examen. Moeder Anna Meppelink (Coevorden, 1885 - Heerlen, 1940), was huisvrouw. Het gezin bezocht de Gereformeerde Kerk aan de Bekkerweg te Heerlen. Voorganger was dominee Gerard Pontier, een geliefd predikant en felle tegenstander van het (opkomend) nationaalsocialisme. Het echtpaar Ziedses des Plantes was op 25 april 1913 te Klundert, Noord-Brabant, in het huwelijk getreden. De Ziedses waren geenszins onbemiddeld. Het echtpaar kreeg zes kinderen: Theodora Gerardus, Gerardus Johannes, Anna Elisabeth Cornelia, Marinus Joost, Marginus en Bernardus George, hier verder George genoemd.

Na het overlijden van moeder Anna op 9 april 1940 hertrouwde vader Marinus Joost op 24 december 1940 in Rotterdam met de toentertijd 36-jarige Lilliane Frouwina Louisa Noordt zij (Kampen, 1904 - Heerlen, 1987). Lilliane was een dochter van de, in bepaalde kringen zeer bekende hoogleraar gereformeerde theologie, Arie Noordt zij (1871-1944). Op latere leeftijd ontpopte Lilliane zich als begenadigd kunstschilderes. Uit het huwelijk tussen Marinus Joost en Lilliane werden vier kinderen geboren. In 1950 werd vader Ziedses des Plantes zelfstandig ondernemer. In zijn woning te Welten was zijn Adviesbureau Juridische en Belastingzaken gevestigd. Dit adviesbureau werd in 1965 opgeheven. Een van zijn zoons was rijinstructeur en eigenaar van Autorijschool 'Des Plantes', eveneens gevestigd aan de Pijnsweg 14.

Het gezin Ziedses des Plantes telde meerdere kinderen. Een van die kinderen was George. Hij werd op 11 juli 1926 in Heerlen geboren. Zijn tweelingzus

Foto: Collectie familie Ziedses des Plantes

kwam levenloos ter wereld. Mogelijk heeft George de protestants-christelijke Talmaschool in Heerlen bezocht. Of hij, evenals andere gezinsleden, vervolgens de Hogere Handelsschool (3 jaar HBS en 2 jaar Handelonderwijs) te Maastricht of het R.K. Gymnasium te Heerlen heeft bezocht, kan ik niet achterhalen.

Op 17 september 1944 bevrijdden Amerikaanse soldaten Heerlen. Op 1 oktober 1944 nam de Nederlandse regering in Londen het Oorlogsvrijwilligersbesluit: jonge mannelijke Nederlanders konden zich vrijwillig aanmelden voor de inzet in Europa en in Nederlands-Indië, dat bezet was door Japanners. Korte tijd later gingen Aanmeldingsbureaus voor Oorlogsvrijwilligers (OVW) van start. Majoor L. Pieters was hoofd Aanmeldingsbureau Oorlogsvrijwilligers, district Heerlen. Dit bureau had een vestiging aan de Schinkelstraat en aan de Verlangende Saroleastraat. Als oorlogsvrijwilliger kwamen in aanmerking alle mannelijke Nederlanders en Nederlandse onderdanen tussen 18 en 30 jaar oud. Kandidaten moesten medisch gekeurd worden. Deze keuring geschiedde in het Gewestelijk Arbeidsbureau aan de Geleenstraat. Eind december 1944 hadden zich in Heerlen al meer dan vijfduizend oorlogsvrijwilligers aangemeld. De vijfduizendste was mijnwerker Mathieu Curvers uit de Weltertuinstraat 164 te Welten. Als vijfduizendste kandidaat ontving Mathieu een oorkonde.

Het feit dat betrekkelijk veel jongeren uit de Mijnstreek oorlogsvrijwilliger wilden worden hing met allerlei factoren samen, onder andere met het gegeven dat vele kandidaten rooms-katholiek waren. Voor hen was het accepteren van kerkelijke en/of burger-

lijke indoctrinaties en/of gezagsverhoudingen vaak vanzelfsprekend: *Weest soldaten van Christus en soldaten van het Vaderland, aanvaardt alles als Gods Heilige Wil'*, aldus Mgr. G. Lemmens, bisschop van Roermond, tijdens een speech voor Limburgse Indiëgangsters. Veel vrijwilligersbataljons vertrokken onder grote publieke belangstelling vanaf het Raadhuisplein te Heerlen naar het buitenland. In december 1945 stopten de werkzaamheden van het Heerlense Aanmeldingsbureau voor Oorlogsvrijwilligers. Wellicht heeft de jonge George Ziedses des Plantes zich in Heerlen als kandidaat-oorlogsvrijwilliger aangemeld. Waarom hij zich heeft aangemeld is mij niet bekend. Misschien uit ideologische overtuiging. Overigens was hij niet de enige uit de Pijnsweg die zich als oorlogsvrijwilliger op gaf. Ook de broers Le Poole van de Pijnsweg 22 meldden zich als vrijwilliger aan. Zij werden opgeleid tot oorlogsvlieger. Nadat George medisch goedgekeurd was, werd hij ingelijfd bij het tweede bataljon van het dertiende regiment infanterie, kortweg 2-13 RI, bijgenaamd het 'Limburgs Bataljon'; eerder een bewakingseenheid politieke delinquenten (NSB'ers, Landwachters, Waffen-SS'ers) uit de regio Heerlen. 2-13 RI werd op 21 maart 1945 in Mönchengladbach (D) heropgericht en trok samen met Amerikaanse troepen verder West-Duitsland in. Later werd het regiment uitgezonden naar voormalig Nederlands-Indië (Java) om daar deel te nemen aan de 'politieacties' oftewel de koloniale oorlog (september 1945-februari 1948); het bekende 'Indische Mijnwerkersbataljon'. 2-13 RI werd ingedeeld bij het Negende Amerikaanse Leger onder leiding van generaal William Hood Simpson (1888-1980). Het Negende Leger had op Utah Beach in Normandië gevochten. Via Frankrijk, België en Nederland (Limburg) trok het Negende Leger richting Düsseldorf, Duitsland. Van 8 februari tot 11 maart 1945 speelde het Negende Leger een sleutelrol in *Operation Grenade*, een poging om het gebied tussen de Roer en de Rijn in handen te krijgen. 2-13 RI vervulde vooral bewakingstaken. Beveiligers werden voortdurend gewaarschuwd voor allerlei gevaren, onder meer voor het opereren van leden van *Organisation Werwolf*: Nazi's die in bezet gebied achterbleven om aldaar door terroristische aanslagen onrust te zaaien onder geallieerde troe-

pen. Iedereen kon lid zijn van *Werwolf*: kinderen en volwassenen, mannen en vrouwen.

Tegenover de stad Düsseldorf, aan de linkeroever van de Rijn, bij de monding van zijrivier de Erft, lag de tijdens de oorlog zwaar gebombardeerde stad Neuss. Neuss werd op 2 maart 1945 door het Negende Amerikaanse Leger veroverd. Ook George Ziedses des Plantes en zijn kameraden waren in Neuss aanwezig. Op 16 juni 1945, ongeveer één maand na de capitulatie van Duitsland (8 mei 1945), is hij in Neuss overleden.

Zijn halfbroer René Ziedses des Plantes, geboren te Heerlen in 1946, liet op 15 oktober 2018 per e-mail het volgende weten: *In mijn jeugd is altijd verteld dat zijn geweer tijdens het schoonmaken is afgegaan en dat hij zo is overleden. Later hoorde ik, dat hij zelf een eind aan zijn leven heeft gemaakt. De reden weet ik niet, daar kan ik alleen maar naar gissen. Hij was nogal een gevoelige jongen, heb ik begrepen. Veel meer weet ik eerlijk gezegd niet.*

Johan Teeuwisse, Coördinator Archief en Necrologie van de Oorlogsgravenstichting, laat eveneens op 15 oktober 2018 weten dat: *heer B.G. Ziedses des Plantes is omgekomen bij een ongeval op 16 juni 1945. Nadere bijzonderheden zijn ons niet bekend.*

Een noodlottig ongeval of een tragische zelfmoord? Wij weten het niet. In elk geval een verschrikkelijke gebeurtenis voor de ouders Ziedses des Plantes en andere nabestaanden. Op enig moment werd het stoffelijk overschot van George naar Heerlen overgebracht. Op 4 december 1945 werd zijn overlijden opgetekend in het Register van de Burgerlijke Stand. George werd (her)begraven op de Algemene Begraafplaats aan de Akerstraat in Heerlen. In regionale dagbladen kan ik geen enkele rouwadvertentie traceren. Er staat een hele kleine advertentie in het Parool van 23 juni 1945. Ik vermoed dat George in stilte is (her)begraven. Op de verweerde grafsteen staat gebeiteld 'VRIJWILLIGER 13 R.I. GEVALLEN IN DIENST VAN HET VADERLAND',

Verwezen wordt naar psalm 34, vers 19 en 20: deze luidt volgens de Statenvertaling:

De HEERE is nabij de gebrokenen van hart,

Hij verlost de verbrijzelden van geest.

De rechtvaardige heeft veel ellende, maar uit dat alles redt de HEERE hem.

Geraadpleegde bronnen, onder meer:

Website Oorlogsgravenstichting: <https://oorlogsgravenstichting.nl/persoon/177291/bernard-george-ziedses-des-plantes>.
Limburgsch Dagblad 27-11-1923, 08-09-1925, 29-06-1936, 22-12-1936, 26-09-1944, 22-11-1944, 29-08-1955, 23-10-1965, 02-04-1977, 02-08-1988; *Limburger Koerier* 31-03-1937, 16-04-1940, 16-11-1940, 15-06-1942, 04-04-1944.
De Standaard 11-04-1940; *Het Parool* 23-06-1945; *Het Vaderland* 30-09-1936; *Helmondsch*

Dagblad 28-12-1944.

Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Ninth_United_States_Army
 2-13 RI: <https://www.indie-1945-1950.nl/web/2-13rihis.htm>
 Rijkheyt, centrum voor regionale geschiedenis.
 Notariële stukken Ziedses des Plantes: http://www.rijkheyt.nl/archief/resultaat?search=Rijkheyt+website&mivast=62&mizig=100&miadt=62&milang=nl&mizk_alle=ziedses%20des%20plantes&miview=tbl

Genealogie Ziedses des Plantes: <https://www.genealogieonline.nl/parenteel-ziedses-des-plantes/I104.php>

Jo Hendriks, *Scheerzeep. Verhaal over de jonge soldaat J.H. Hendriks, 2-13 R.I.* : johendriks.blogspot.com/2012/08/scheerzeep.html
 J.H. Hendriks, *II 13 RI*, voorjaar/zomer 1945.
 Foto: johendriks.blogspot.com/2012/08/scheerzeep.html

HILDE VANNESTE EN DANNY KEIJERS

2000 Jaar Romeinse weg

Hilde Vanneste is regioarcheoloog voor Parkstad Limburg.
Danny Keijer is archeoloog en projectcoördinator voor Zuid-Nederland bij advies- en onderzoeksbureau voor archeologische monumentenzorg en cultuurhistorie RAAP.

Tijdens een archeologische begeleiding van rioolwerkzaamheden in 2016 zijn ter hoogte van de Dr. Jaegersstraat, Vlotstraat en de Bekkerweg in de gemeente Heerlen aanwijzingen gevonden voor archeologische vindplaatsen uit de Romeinse tijd. Het gebied ligt aan de zuidrand van het erosiebekken van Heerlen. In zuidwaartse richting gaat het reliëf omhoog. De ligging op een helling is duidelijk zichtbaar in de bodemopbouw. Het noordwestelijke deel van de Bekkerweg, dat zich meer aan de voet van de helling bevindt, wordt gekenmerkt door een dik pakket colluvium boven de natuurlijke brikbodem. Brikbodem is een begrip uit de Nederlandse bodemclassificatie waaronder wordt verstaan een minerale ondergrond met duidelijke klei-inspoeling. Deze brikgronden worden uitsluitend gevonden op oude rivierklei of löss.

In het zuidoostelijke deel – dat hoger op de helling ligt – is het colluviumpakket nog maar heel dun of niet meer aanwezig. Hier is de bodem verstoord

tot in de radebrikgrond. Radebrikgronden vormen eveneens een bodemtype binnen het genoemde bodemclassificatiesysteem en omvat hoger gelegen brikgronden in onder meer de Zuid-Limburgse lössgebieden.

Grafveld

Bij de begeleiding van de rioolwerkzaamheden in de Vlotstraat zijn drie graven aangetroffen die behoren tot het zogenaamde zuidelijke grafveld van Romeins Heerlen (*Coriovallum*). In Heerlen zijn langs de diverse Romeinse uitvalswegen grafvelden bekend. Grafvelden werden in de Romeinse tijd over het algemeen buiten de bebouwing en langs wegen aangelegd. Tot dat zuidelijk grafveld behoorde ook een in 1873 ontdekte grafsteen van Marcus Julius, veteraan van het vijfde legioen in de eerste helft van de eerste eeuw na Chr. Deze grafsteen is vermoedelijk aan de oostzijde van de Bekkerweg

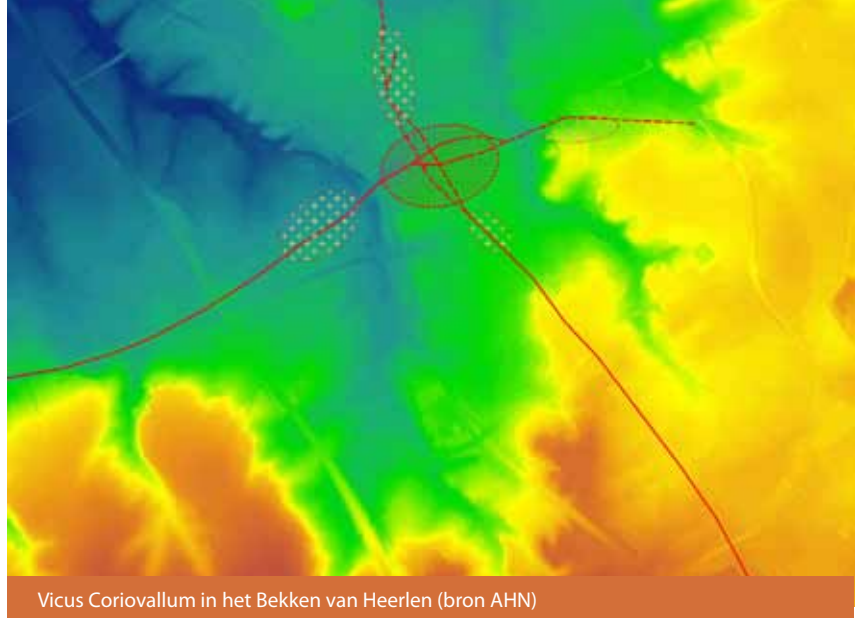
aangetroffen, tussen de Ruys de Beerenbroucklaan en de Vlotstraat. Bij de begeleiding van de werkzaamheden aan de Vlotstraat zijn enkele sporen en vondsten opgegraven die in verband staan met een grafveld.

Het gaat om een vrijwel volledig bewaarde kruik en twee grondsporen, waarvan er één diverse crematierestanten en enkele vondsten (schoenspijkers en aardewerk) bevatte. De verzamelde crematieresten zijn afkomstig van een menselijk individu dat minimaal 20 jaar oud is geworden. Op basis van het aardewerk kan de kuil gedateerd worden in de 2e of 3e eeuw na Chr.

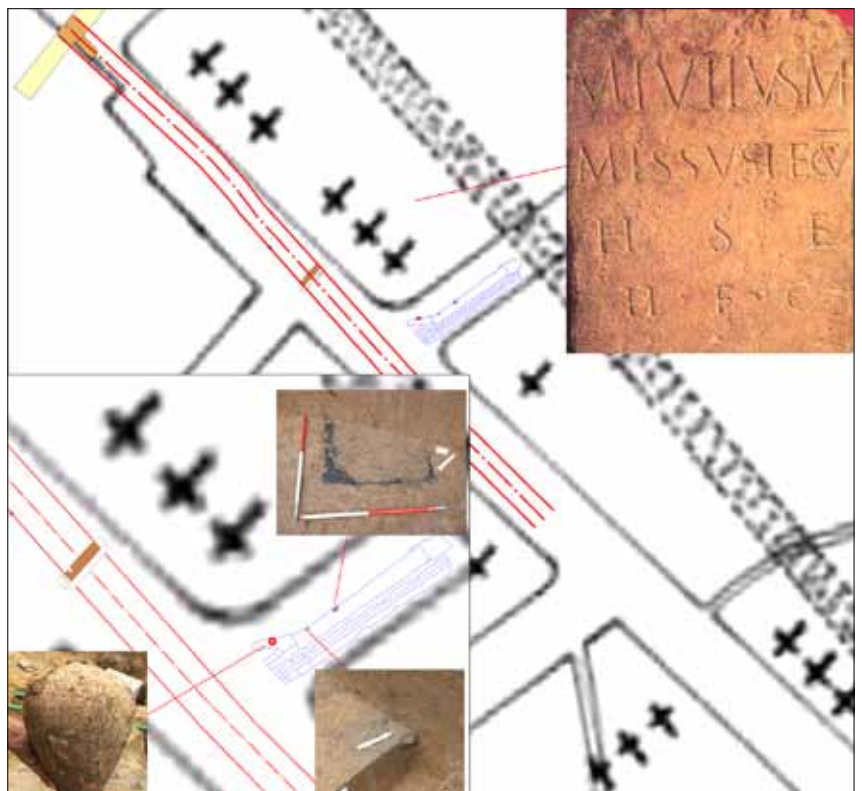
De kruik en het aardewerk duiden op begravingen in de 2^e en ook nog 3^e eeuw. Dit komt overeen met diverse 3^e-eeuwse grafvondsten die al bekend waren. In combinatie met de grafsteen van Marcus Julius zou dit betekenen dat het grafveld langs de Romeinse weg van Heerlen naar Aken zeker van de (eerste helft van) de 1^e eeuw tot minstens de 2^e eeuw in gebruik was.

De Romeinse weg

Romeins Heerlen (*Coriovallum*) beleefde zijn bloei als handelsplaats in de 2^e eeuw na Chr. Deze handel was grotendeels te danken aan de ligging op de kruising van de Romeinse weg van Keulen naar Boulogne-sur-Mer (Via Belgica) en de Romeinse weg van Xanten naar *Coriovallum* die doorliep naar Aken/Trier. Deze Romeinse weg is onder de Bekkerweg vastgesteld over een lengte van ruim 190 meter. Het wegprofiel kent diverse fasen en vertoont een grote gelijkenis met de opbouw van de weg, zoals vastgesteld direct ten noorden van het plangebied (Bekkerveld) in 2014 en nabij de Duitse grens in het tracé van de Buitenring Parkstad Limburg in 2015, vlak voor de Duitse grens.

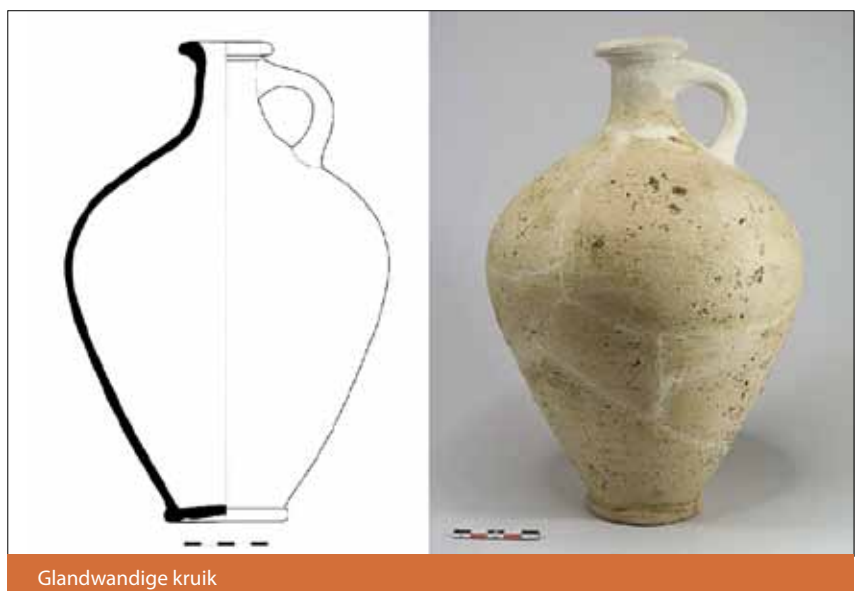
Vicus Coriovallum in het Bekken van Heerlen (bron AHN)

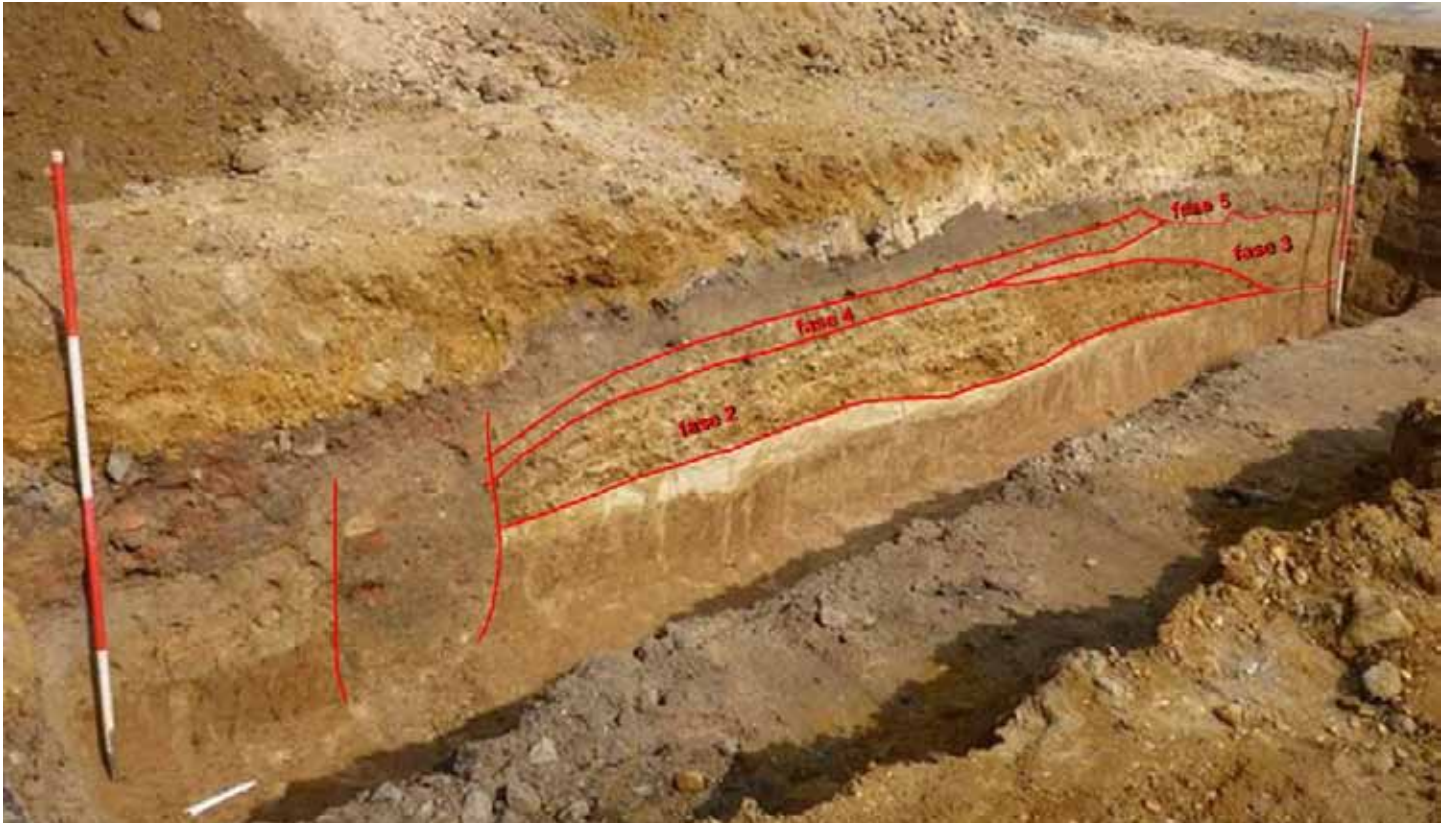
Graven en kruik langs de Romeinse weg en de grafsteen van Marcus Julius

Crematiegraf

Glandwandige kruik

Fasering weg

Er zijn verschillende fasen zichtbaar:

- Het oudste bolvormige grindpakket (fase 2) lijkt al relatief vroeg aangebracht, mogelijk al in het begin van de eerste eeuw voor onze jaartelling. Met name deze fase vertoonde een lichte knik in het verloop wat mogelijk te wijten is aan een oorspronkelijk steiler hellingspercentage van het bekken van Heerlen.
- De weg lijkt nog in de Romeinse tijd (1^e-2^e eeuw) opgehoogd en verbreed met een zandig leempakket (fase 3). Ten zuiden van de knik (fase 2) vond deze verbreding vooral langs de oostelijk zijde plaats, ten noorden van de knik lijkt deze verbreding aan weerszijden te hebben plaats gevonden. Hierdoor kreeg de weg een meer rechte lijniger verloop.
- Tijdens deze verbreding of iets later heeft men boven het oude grindpakket ook een nieuw verhardingslichaam met grind aangebracht (fase 4).

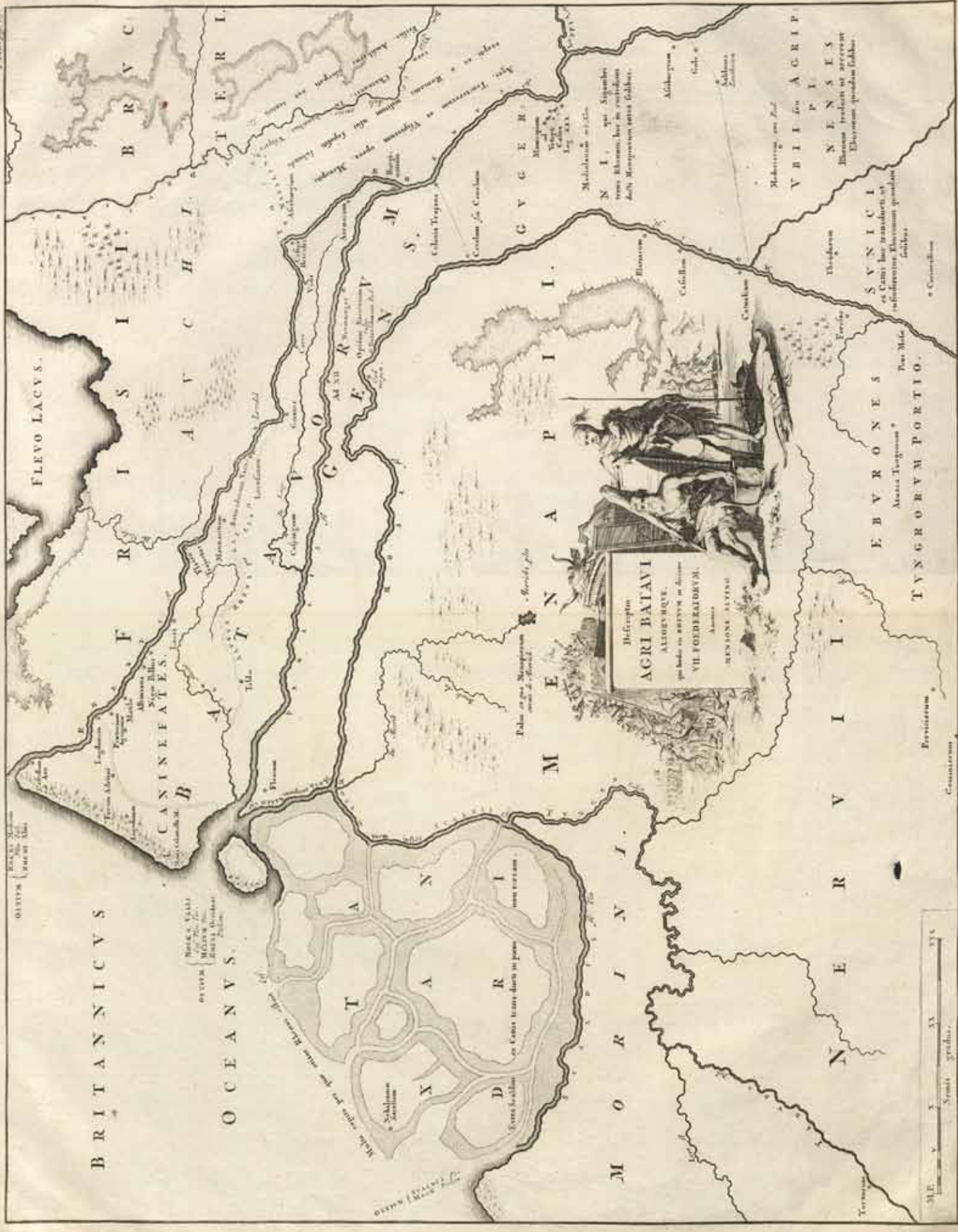
Hoewel in het onderzoeksgebied de weg in de middeleeuwen is afgedekt door een pakket colluvium (fase 5), blijkt de oude weg (en met name de Romein-

se verbreding; fase 3) continu in gebruik gebleven.

In het colluviumpakket boven deze verbreding zijn immers nog diverse karresporen waargenomen. In de 20^e eeuw is de weg verhard waardoor met name in het zuidoostelijk deel van het onderzoeksgebied het oude Romeinse weglichaam verstoord is.

Verdere verloop van deze weg?

Hoe deze weg verder loopt in de richting van het Romeinse centrum van *Coriovallum*, is niet met zekerheid bekend. Op basis van oude opgravingsgegevens en interpretaties ervan wordt aangenomen dat deze weg het Zwarte Veldje kruist en zo onder het huidige Centrum voor Archeologie in Limburg 'De Vondst' in de richting van het Schinkelkwartier gaat. Op die locatie zal in het najaar van 2018 en in 2019 archeologisch onderzoek worden verricht. In eerste instantie zal de sloop van de bestaande bebouwing onder archeologische begeleiding plaatsvinden, waarna het terrein verder onderzocht zal worden middels proefsleuven. Wie weet komen we deze weg daar weer tegen...

Descriptio
AGRI BATAVI
 ALIOBVSQVE
 per hanc in ARIVVS et ditione
 VII FEDERATIVM.
 A. 1602.
 MENSURA ALIVM

Inspiratie voor opstand

MICHEL LEMAIRE

Stadshistoricus Heerlen

Sinds september dit jaar zendt de NPO een nieuwe historische serie uit ter nagedachtenis aan de Tachtigjarige Oorlog: "Een opstand waaruit uiteindelijk een land ontstaat: Nederland".

Maar niet alleen Nederland ontstaat, er ontstaat ook een scheiding tussen Noord en Zuid. Deze scheiding klinkt nog lang door in de geschiedenis van 'de Nederlanden'.

Op de eerste plaats culmineert de Tachtigjarige Oorlog in een verschil van heersers. De Noordelijke provincies rukken zich los van de koning van Spanje en vormen een eigen regering met een stadhouder en de Staten Generaal. Voor de Zuidelijke Nederlanden verloopt de opstand minder succesvol en zij blijven overwegend onder het regime van de Spaanse Koning. Hierbij moet de kanttekening gemaakt worden dat de heerlijkheden die zich in het zuiden van het huidige Limburg bevinden als een oude brokkelkaas verdeeld worden in Staatse ('Nederlandse') en Spaanse eilandjes. Een verschil in cultuur tussen noord en zuid ontvouwt zich al snel. Het Noorden wordt overwegend protestants terwijl het zuiden rooms katholiek blijft. Hetgeen zich ook weer vertaalt naar de wetenschappen en het onderwijs waarbij in het zuiden nog weinig plaats is voor nieuwe wetenschappelijke inzichten en filosofieën. Ook in de taal worden de verschillen scherper. Zo wordt in het noorden de Nederlandse (Hollandse) taal leidend, met name onder invloed van de door de overheid uitgegeven Statenbijbel. Maar los van al deze nieuwigheden, mag het geen nieuws heten dat we onze culturele identiteit graag ontleen aan ons verleden. Mede onder invloed van de ontdekking van nieuwe werelddelen en hun inheemse bewoners, ontstond er een hernieuwde interesse in de eigen inheemse volkeren. De klassieke geschriften van Romeinen en Grieken hadden de middeleeuwen overleefd met dank aan de vlijt van katholieke monniken en islamitische geleerden. Deze geschriften van onder anderen Tacitus en Caesar gaven een inkijk in het leven van de eerste volkeren die zich in de Neder-

landen vestigden, zoals de Frisii in het noorden, Menapii in het midden, Eburonen in het zuiden langs de Maas en natuurlijk de Bataven in het gebied rond de drie grote rivieren. Deze Bataven spraken bij de nieuwe Nederlanders sterk tot te verbeelding. Dit inheemse volk in het hart van de Nederlanden was tenslotte in opstand gekomen tegen hun zuidelijke onderdrukkers: de Romeinen. Een scenario dat de Nederlanders inspireerde in hun strijd tegen de Spanjaarden. Het zou niet lang duren voordat er schepen de Amsterdamse haven uitvoeren met de naam 'Batavia' in sierlijke letters op het achterschip; er een nieuwe hoofdstad in de Indonesische koloniën werd gesticht met dezelfde naam (nu bekend als Batavii) en Rembrandt een mysterieus en donker tafereel aan het doek toevertrouwde waarin de Bataafse leiders een geheime eed afleggen ter bezegeling van de Bataafse Opstand.

Deze zeventiende-eeuwse kaart van de hand van Mensone Alting past in die traditie, verlicht met enkele woest geklede Bataven met een vastberaden blik in hun ogen. Aan de hand van klassieke bronnen zijn de namen van Germaanse en Keltische stammen op de kaart ingetekend. Ook zijn Romeinse steden aangegeven met rechtsonder Coriovall(i)um. Deze en vele andere bijzondere landkaarten zijn t/m 13 januari te zien in Kasteel Hoensbroek bij de tentoonstelling *Heers en Verdeel*. Aan de hand van een bijzondere collectie in beheer van archief Rijckheyt wordt een inkijk gegeven in de bewogen ontstaansgeschiedenis van Limburg.

Meer lezen en bekijken:

Informatie over de tentoonstelling vindt u via:

<https://www.kasteelhoensbroek.nl/wat-is-er-te-doen/limburg-onbegrensd/>

De inventaris van de cartografische collectie Smeets 563 is terug te vinden via <http://www.rijckheyt.nl/in-de-kijker/collectie-smeets>

De serie *80 jaar oorlog* is terug te kijken via www.npo.nl

Kaart: *Descriptio Agri Batavi, Allorumque qui hodie etc.* Maker: M. Alting, 1697. Bruikleen RCE, Collectie Smeets 563 (nr. E109) ondergebracht bij Rijckheyt.

Varia Historia Bijdragen over de geschiedenis van Parkstad Limburg

Aangeboden aan Roelof Braad, oud-stadshistoricus van Heerlen

JACQUES VAN RENSCH

Varia Historia. Bijdragen over de geschiedenis van Parkstad Limburg, Aangeboden aan Roelof Braad, oud-stadshistoricus van Heerlen onder redactie van Antoine Jacobs, Koos Linders, Marcel Put, Anita Quaedackers en Diane Smeets-Habets. Het boek verscheen in de Historische Reeks Parkstad Limburg, nr. 14, Heerlen 2018, 322 blz..

Elf auteurs hebben met een *'liber amicorum'* onder de titel *Varia Historia* een lege doos gevuld die Roelof Braad bij zijn pensionering op 21 april 2016 werd aangeboden. Het boek is bedoeld als hommage aan de man die als archivaris en stadshistoricus van Heerlen 42 jaar lang actief was en is als 'organisator, bestuurder, aanjager, stimulator, kartrekker, vernieuwer, redacteur, onderzoeker en schrijver'. Naast zijn werk in gemeentelijke dienst moeten ook worden genoemd zijn langjarige verdiensten als bestuurslid/redacteur van de Koninklijke Vereniging van Archivarissen in Nederland en de Historische Kring 'Het Land van Herle'. Blijkens het geleide-woord had de redactie voor ogen dat de bijdragen van de 'vrienden' betrekking moesten hebben op de regio Parkstad en dat het moest gaan om niet eerder gepubliceerd werk, wetenschappelijk verantwoord en toegankelijk geschreven. Hoewel de ene auteur over een wat vlottere pen beschikt dan de andere, voldoen alle artikelen ruimschoots aan die criteria. Ook is er ruime spreiding in tijd, van de Romeinen tot en met de twintigste eeuw. Tenslotte was de redactie streng ten aanzien van het maximum aan teksten.

Het 322 bladzijden tellende boek is uitgegeven als deel 14 van de Historische Reeks Parkstad Limburg.

Handig is ook de aanwezigheid van een register op zowel personen als plaatsen. Vormgeving, illustratie en uitvoering ogen verzorgd. Een ernstig punt van kritiek betreft echter de wijze van binden. Het boek zit zo strak in de band dat het voortdurend dreigt dicht te klappen.

Het is moeilijk bij de bespreking van een bundel met zo uiteenlopende bijdragen lof en kritiek gelijkmatig te verdelen. Er is gestreefd naar objectiviteit, maar de persoonlijke voorkeur van de recensent speelt ook een beetje een rol. De eerste bijdrage van Koos Linders en Anita Quaedackers handelt over Roelof Braad zelf, gevolgd door een lijst van zijn publicaties. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat ik deze uit menselijke nieuwsgierigheid het eerste las. De levensschets die een beeld geeft van Roelofs veelzijdigheid, lijkt mij goed getroffen, voor zover een buitenstaander daar een scherp oordeel over kan vellen. Indrukwekkend is de lange lijst van geschriften, waarin allerlei facetten van de Heerlense geschiedenis worden belicht. Deze bouwstenen en -steentjes overziende, maar ook kijkend naar de productie van jarenlang ander historisch onderzoek, rijst bij mij de vraag of nu de tijd echt niet rijp is voor een algemeen overzichtswerk van de geschiedenis van Heerlen.

De reeks historische bijdragen wordt geopend met een artikel van Luc Wolters over de 'sarcofaag van Sijpeld', een archeologisch topstuk uit de Romeinse tijd. De in 1930 gevonden askist is uniek

vanwege de afbeeldingen aan de binnenkant, die een goed beeld geven van de inrichting van een Romeinse villa. Wolters beschrijft achtereenvolgens de kist met de inhoud, de verkoop aan het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden en de wetenschappelijke belangstelling ervoor in de loop van de tijd. Dat laatste geeft een beeld van het belang van deze archeologische vondst. Een beetje curieus in dit verband is wel het voorbeeld van laagdrempelig publieksbereik 'avant la lettre' uit 1931 toen de 'Jonge Boeren' in Simpelveld reclame maakten voor het komen bezichtigen van het afgietsel van de sarcofaag tijdens de landbouw- en rundvee tentoonstelling in het gemeentehuis van Simpelveld bij wijze van attractie.

Twee artikelen behandelen onderwerpen uit de institutionele (rechts)geschiedenis, te weten een bijdrage van Frans Crutzen over patentbelasting in de Franse Tijd en een artikel van Frans Gerards over een strafproces in Hoensbroek in de achttiende eeuw. Crutzen geeft eerst een inleiding over deze patentbelasting op beroepen. Belastingmaatregelen zijn natuurlijk nooit populair en illustratief voor enige kennis van de publieke opinie zijn de geciteerde opmerkingen van de bevolking over het Franse bestuur. De lijsten met namen van patentplichtigen zullen vooral genealogen aanspreken.

Gerards beschrijft een geval van seksueel misbruik door een koster/schoolmeester in Hoensbroek (toentertijd behorend tot de Oostenrijkse landen van Overmaze) in de achttiende eeuw. De vervolging van dit strafbare feit werd tegengewerkt door de heer van Hoensbroek, die volgens de schrijver waarschijnlijk de dader in bescherming nam en de nodige moeite deed om van de schout Johan Willem Franssen als aanklager bij het schepengerecht af te komen. Daarna plaatst de auteur de zaak in het kader van het Echartreglement dat in de aangrenzende Staatse Landen van Overmaze gold. Op zich sluit het thema van het artikel aan bij een helaas treurige actualiteit. Tegelijkertijd heb ik ook enige moeite met de benadering van de casus. Sommige veronderstellingen van de auteur lijken te zijn beïnvloed door hedendaagse opvattingen over dit soort zaken. Dat geeft toch een wat speculatief karakter aan de veronderstelde 'doofpotcultuur'. Anderzijds is het onderzoek naar de omgang met gevallen van misbruik in een verder verleden van evident belang om daarmee ook de discussie over actualiteit in een goed perspectief te plaatsen.

Enkele auteurs hebben specifiek aandacht besteed aan monumentale gebouwen. Het meest uitvoerig is de bijdrage van Anne Rose Orbons over Pierre

Michel de Lovinfosse als schilder-decorateur van kasteel Amstenrade aan het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw. Omdat ook verbanden worden gelegd met werk in andere kastelen geeft dit verhaal een goed beeld van regionale decoratiekunst in de driehoek Luik-Aken-Maastricht. Er bestaan inmiddels verschillende deelstudies over kunstenaars als Soiron, Couven en anderen, maar deze studie onderstreept nog eens de behoefte aan een algemeen overzicht van de 'Maaslandse' artistieke productie in deze tijd, niet alleen op basis van stijlkenmerken, maar steunend op gedocumenteerde bronnen.

Sommige auteurs lijken wat moeite te hebben gehad om het onderwerp van hun artikel helemaal in overeenstemming te brengen met de titel van hun bijdrage. Dat geldt voor Lou Heynens, Lidwien Schiphorst en Mark van Dijk. Zo is het stadspaleis van de laatste Huyn van Geleen in Aken vooral de kapstok waaraan Heynens zijn - overigens verdienstelijke - beschouwingen over de familie Huyn van Geleen heeft opgehangen. Hetzelfde geldt ook voor Schiphorst die een schets geeft van de achtergrond en het werk van Johannes Kayser, de architect van het oude raadhuis van Heerlen. Verhoudingsgewijs komt de eigenlijke bouwgeschiedenis er wat bekaaid af. Het belang van het artikel zit vooral in het feit dat de betekenis van Kayser voor de negentiende-eeuwse bouwkunst naar voren wordt gebracht. In dat opzicht valt een parallel te trekken met de bijdrage over de Lovinfosse. Bij de geschiedenis van de 'Belgische villa Imstenrade' neemt Van Dijk een hele lange aanloop, tot in de middeleeuwen. Hoewel dat uit het oogpunt van compositie niet de meest gelukkige keuze is, is deze wel belangrijk als voorbeeld van vastlegging van de geschiedenis van de vele monumentale buitenplaatsen en hoeves rondom Heerlen. Op dat gebied valt er in Heerlen en omgeving nog veel werk te verzetten.

Kerkgeschiedenis komt op verschillende manieren aan bod. Antoine Jacobs beschrijft de stichting, na lange onderhandelingen, van het karmelitesenklooster 'Flos Carmeli' in Heerlen. Het is altijd interessant te zien hoe idealen en zeer menselijke belangen elkaar daarbij kruisen. Aan protestantse kant is er de geschiedenis van de Doopsgezinde Kring Treebeek-Heerlen-Maastricht (1926), vanaf 1931 de Doopsgezinde Gemeente Zuid-Limburg, beschreven door Koos Linders. Naast de interne organisatie wordt ook aandacht besteed aan de verbindingen tussen de Doopsgezinde Gemeente en hooggeplaatste functionarissen bij de mijnen, alsmede aan de verhouding katholiek-protestant. Boeiend is de beschrijving door Anita Quaedackers

van de veranderingen in de openbare ruimte in relatie tot die religieuze pluriformiteit. De inventarisatie daarvan laat zien hoe iedere groepering binnen een sterk verzuilde samenleving probeerde zichtbaar te zijn. Alle drie bijdragen zijn te beschouwen als bouwstenen voor een algemene geschiedenis van de religieuze smeltkroes die Heerlen/Parkstad in de twintigste eeuw werd.

Afgaande op de titel 'Verkoop van het Gemeentelijk Gasbedrijf van Hoensbroek en de rol hierin van burgemeester Martin' lijkt de bijdrage van Paul Borger op het eerste gezicht niet zo spannend. Ten onrechte. De principiële houding van burgemeester Martin om ondanks Duitse druk niet toe te geven aan de wens van de bezetter het gemeentelijk gasbedrijf aan Limagas te verkopen toont een voorbeeld van de lastige positie waarin een 'burgemeester in oorlogstijd' verzeild kan raken. Die problematiek is in de Limburgse geschiedschrijving nog nauwelijks systematisch onderzocht. Twee kanttekeningen moeten echter bij dit artikel worden gemaakt. Een goede typering van burgemeester Martin als persoon ontbreekt. Misschien zou dat meer licht werpen op diens houding. Jammer is ook dat blijkens de voetnoten bij het artikel het archief van tegenpartij Limagas, aanwezig bij het Sociaal Historisch Centrum Limburg, kennelijk niet is geraadpleegd.

Samenvattend mag worden gezegd dat Roelof Braad met dit boek een mooi en fraai ogend geschenk van zijn vrienden heeft gekregen. Alle aangesneden onderwerpen bieden interessant perspectief voor verder onderzoek, waarbij de eerder uitgesproken wens naar meer samenvattende overzichten blijft staan. Roelof en Heerlen verdienen het.

Mr. dr. Jacques van Rensch werkte gedurende bijna veertig jaar binnen het Limburgse archiefwezen en is thans als rijksarchivaris in Limburg verbonden aan het Regionaal Historisch Centrum Limburg.

De 250 mooiste plekken van Heerlen

Een fotoboek met foto's van Mat Sniijders en tekst van Mat Sniijders (Nederlands), Steph Quaedvlieg en John Bovendeert (Heerlens dialect) en Eve Philips-Jackson (Engels). Heerlen, 2018. ISBN 978-90-9031148, 264 pagina's, formaat 30x30 cm, foto's in kleur. Een uitgave van de Veldeke kring Heerlen e.o. met financiële steun van IBA Parkstad, gemeente Heerlen, Veldeke Limburg en Heerlen Mijn Stad. Prijs € 19,95. Verkrijgbaar bij de boekhandels in Heerlen, de VVV-winkel in Heerlen en via info@veldeke-heerlen.nl.

Dit boek is geen historisch fotoboek zoals we die vaker zien, maar een actueel: de gefotografeerde plaatsen staan afgebeeld zoals ze nu, in 2018, te zien zijn. En het zijn niet zomaar foto's. Schitterende opnamen, met mooi licht, geschoten op het juiste moment, soms met een soort 'fish-eye' en met een prachtig perspectief. Heerlen staat, zoals wethouder Jordi Clemens in het voorwoord stelt, niet op heel veel ansichtkaarten afgebeeld en wordt ook niet bij de topattracties van Lonely Planet vermeld. Het is geen stad waar toeristen in stromen naartoe komen. Heerlen is een stad die zijn mooiste en meest indrukwekkende plekken in eerste instantie verborgen houdt alsof het deze niet graag prijsgeeft aan de eerste de beste. Voor Heerlen moet je een beetje moeite doen, maar dan heb je ook wat! Dit fotoboek laat de liefhebber, zowel de Heerlenaar als de bezoeker van buitenaf, unieke plekken zien. Vaak

zijn het opnamen van één van de 153 rijksmonumenten die Heerlen rijk is, of van objecten met oude of nieuwe architectuur, en ook andere historisch gevormde plekken en evenementen uit het jonge verleden en de natuurlijke omgeving van de stad. Elke nieuwe bladzijde verrast en laat zien dat leven en wonen in Heerlen zo slecht nog niet is. Want waar anders vind je zoveel kleurrijke veelzijdigheid op zo'n relatief klein oppervlak? De uitgave is te lezen en te bekijken als een fotoboek, maar daarnaast ook te gebruiken als reisgids. Om deze reden is de tekst in het boek naast in het Nederlands, ook in het Heerlens dialect en het Engels gesteld. De prachtige foto's zijn naar categorie gerangschikt. Zowel het centrum van Heerlen met de bekendere locaties als alle buurten van Heerlen en het buitengebied met de minder bekende, maar zeker niet minder mooie plekken komen in het boek aan bod. Een index met feitelijke informatie over de getoonde plekken en een plattegrond waarop deze 250 mooiste plekken te vinden zijn maken dit boek compleet. [AQ en RB]

Staatsmijn Beatrix Gemiste kans of zegen?

Door: Luc Wolters [Nijmegen 2018], 198 p., geïll.; ISBN 978-94-6004—3840. Prijs: € 25,-.

Staatsmijnen wilden al voor de Tweede Wereldoorlog een nieuwe kolonwinning starten bij Herkenbosch/Vlodrop. Door de oorlog kwam hier niets van. Na de oorlog begon men in 1953 met de aanleg van de schachten, omdat men zeker wist dat op die plek

AANGESTIPT...

ANITA QUAEDACKERS, ROELOF BRAAD, FUNS PATELSKI EN KOOS LINDERS

met succes kolen gewonnen konden worden. Door de afnemende vraag naar kolen besloot het Rijk echter in 1962 de mijn niet in exploitatie te nemen. Voordeel achteraf is dat er geen ingreep was in het Meinweggebied. De gemeenten hadden echter gerekend op de nieuwe economie en moesten na 1962 alle zeilen bijzetten voor het aantrekken van nieuwe werkgelegenheid. Luc Wolters beschrijft in het boek de hele cyclus van deze min of meer mislukte operatie. Het onderzoek naar de ondergrond, eerste plannen die sneuvelen, de financiële perikelen rond de eerste start, de streekontwikkeling en het waarom van het niet doorgaan van de mijn, het komt allemaal aan bod. De twaalf hoofdstukken zijn mooi geïllustreerd met foto's en kaartjes vooral uit de archieven van Staatsmijnen en goed geannoteerd zoals we dat van de auteur gewend zijn. Ook een register en een lijst van gebruikte bronnen en literatuur ontbreekt niet. Kortom: de auteur schreef een zeer leesbaar en goed gedocumenteerd boek over dit stukje vrij onbekende geschiedenis

van de Nederlandse steenkolenexploitatie. Het mag niet ontbreken bij het thema mijnbouwhistorie in de boekkasten en bibliotheken. [RB]

Het dwaallichtje Een verborgen geschiedenis van de Limburgse mijnen

Door: Pieter-Jan Rijken, [Heerlen 2018], 204 p., geïll.; ISBN 978-90-79226-47-4. Prijs: € 17,50. Te bestellen via: www.leonvandorp.nl.

Pieter-Jan Rijken wil met zijn debuutverhaal *Het Dwaallichtje* de jeugd een stukje bijna verborgen Limburgse geschiedenis onder de aandacht brengen. In twee verhaallijnen laat hij zien hoe het werk van de mijnwerkers eruit zag in de tijd dat er ondergronds nog paarden waren ingezet voor het sleepwerk. Twee Willy's zijn in de hoofdrol. De eerste gaat ziek op eigen houtje de pijler in om te proberen de boete die voor de ploeg dreigt te voorkomen. Het noodlot slaat toe en hij komt om. Het tweede verhaal gaat speelt zich af tijdens de berichtgeving over de mijnsluiting. Willy gaat vakantiewerk doen bij het archief van de mijn en ontmoet in de archiefstukken de eerste Willy. Hij gaat op zoek

naar zijn verhaal en gaat daarvoor ook stiekem met de penning van een oudere koepel ondergronds naar de plek waar het ongeval gebeurd moet zijn. Dit loopt dan wel goed af, gelukkig. Informatief en leesbaar, met achterin een korte samenvattende schets van het mijnverleden, verwijzingen naar websites over de mijngeschiedenis en een verklarende woordenlijst van mijnwerkersbegrippen. Leesbaar ook voor volwassenen, met zeker voor degenen die de mijntijd hebben meegemaakt een 'even terug in de tijd'-gevoel. [RB]

Rijksmonumenten Heerlen

Door: Fred Vondenhoff, Ton van Mastrigt en Roelof Braad, [Heerlen 2018], 258 blz., geïll., ISBN 978-90-829065-0-9. Prijs: € 35,-. Nog enkele ex. te koop via www.landvanherle.nl/ bestellen. Er komt geen herdruk. Een digitale versie, met verbeteringen en index is te raadplegen op www.openmonumentendagheerlen.nl.

Naar aanleiding van Monumentendag 2018 beschreven Fred Vondenhoff, Ton van Mastrigt en Roelof Braad in een stevig gebonden en rijk geïllustreerd boekwerk de 153 rijksmonumenten die de gemeente Heerlen rijk is. De eindredactie werd verzorgd door Chris Tiekstra. Zij allen maken deel uit van de Werkgroep Openmonumentendag Heerlen, die samen met de gemeente Heerlen het initiatief nam om tot deze uitgave te komen. Het concept en de lay-out zijn van T-Force Communicatiebureau te Heerlen. De fotografie werd verzorgd

door Cyril van de Weijer. De tekst is geschreven in het Nederlands en in het Engels.

Het is verheugend en te waarderen dat de gemeente Heerlen in de persoon van Jordy Clemens, wethouder van onderwijs, jeugd, cultuur, erfgoed en wonen, die een korte inleiding schreef, de middelen ter beschikking heeft gesteld de rijksmonumenten integraal te beschrijven en te fotograferen. Zo kan een groter publiek kennis nemen van hetgeen Heerlen op dit terrein zoal te bieden heeft. Jammer genoeg gaat het alleen om de rijksmonumenten. We lezen in de inleiding dat gemeenten en provincies een eigen verantwoordelijkheid hebben en eveneens monumenten kunnen beschermen. Is dat voor Heerlen ook het geval? Een totaalbeeld van alle monumenten in de gemeente Heerlen zou nog mooier geweest zijn. Maar niet klagen. We mogen al blij zijn met het voorliggende boek.

Na het voorwoord, een introductie en een korte verantwoording van Fred Vondenhoff, voorzitter van de Werkgroep, volgen 119 dubbele bladzijden met op de linkerkant de foto's en op de rechter de beschrijvingen van de monumenten. Naast het adres van het monument worden de huidige functie, het bouwjaar, de architect en het monumentnummer vermeld. Dan volgen historische en andere bijzonderheden. Dit alles in één kolom hetgeen slechts ruimte biedt voor een nogal summier beschrijving. De andere helft van de bladzijde is gebruikt voor een Engelse vertaling. Een bescheiden literaturopgave van ieder monument apart ontbreekt.

De foto's zijn mooi afgedrukt. Het is dan ook een boek dat je met plezier kunt doorbladeren. Er is altijd wel een gebouw of iets anders in te vinden dat nieuwsgierig maakt. Wel heb ik de indruk dat de fotograaf last had van het felle zonlicht hetgeen navenant scherpe schaduwen op een monument opleverde. Hij was mogelijk beperkt in zijn opdracht, er zijn immers ook bewolkte dagen.

Het boekwerk eindigt met korte biografieën van tien architecten die

verantwoordelijk zijn voor de ontwerpen; informatie over bronnen, waterlopen en watermolens; kastelen, hoeves en huizen; Terworm; kerkelijke gebouwen; erfgoed van de mijnindustrie; en een colofon met een korte lijst van bronnen. Een index zou niet misstaan hebben.

Alles bij elkaar mogen de inwoners van de gemeente Heerlen heel blij zijn met dit monumentenoverzicht. Het is te hopen dat de wethouder van cultuur het hierbij niet zal laten maar het behoud van bestaande en nog toe te voegen monumenten verder zal blijven stimuleren. [FP]

100 jaar FSI. Sociaal ondernemer in een veranderende mijnstreek

Door: Luc Wolters en Fabian de Kloe. Z.p. (Geleen), 2018. ISBN/EAN: 978-90-815398-6-9. 150 p. Geïll. (zwart-wit). 150 pg. Verkrijgbaar bij het FSI, gratis, tegen verzendkosten, zolang de voorraad strekt (www.stichtingfsi.nl).

In deze jubileumuitgave beschrijven de historici Luc Wolters en Fabian de Kloe de ontstaansgeschiedenis en de ontwikkeling van het FSI, het 'Fonds voor Sociale Instellingen ten behoeve van de werklieden der Staatsmijnen in Limburg'.

De auteurs hebben er voor gekozen om in korte hoofdstukken een aantal

thema's en activiteiten er uit te lichten en deze in een historisch kader te plaatsen van het ontstaan van de sociale kwestie, de verhouding mijn en kerk, immigratie en integratieperiodes, de spanningen met het opkomende socialisme en uiteindelijk de mijnsluitingen.

Het FSI werd in 1918 door de Staatsmijnen opgericht om de ondergrondse mijnwerkers ondersteuning te bieden op het vlak van sociale voorzieningen, van materiële zaken als voedsel en huisvesting, vrijetijdsaanbod en alternatieve werkvoorziening voor invalide mijnwerkers en voor gezinsleden die niet toegerust waren om in of bij de mijnen te werken. De auteurs benadrukken het feit, dat de Staatsmijnen belang hadden bij een 'stabiel en betrouwbaar arbeidspotentieel' en dat daarom ook samenwerking gezocht werd met de kerken. Activiteiten als de oprichting en/of overname van coöperatiewinkels, Gezellenhuizen, de schoenfabriek Emma, de Werkverschaffing Invalide Mijnwerkers (WIM), geestelijke zorg en recreatievoorzieningen worden helder beschreven. Deze jubileumuitgave is een heel leesbaar boek geworden en geeft in een nutshell een mooi overzicht van de sociale ontwikkelingen in de beschreven periode.

Als eerbetoon aan de mijnwerkers is het letterlijk een 'beduimd' boek geworden. Wanneer de lezer het openslaat krijgt deze meteen de neiging om de zwarte vingervegen van het kolengruis van de pagina's te verwijderen. Tot men doorkrijgt dat het tot de originele vormgeving behoort... (KL)

HISTORIE OP DE VLOOIENMARKT

Rommelparkspullen zijn snuisterijen met een levensverhaal. Ook al zijn ze materieel gezien misschien niet al te waardevol, emotioneel zijn ze vaak onbetaalbaar. Deze rubriek vertelt het verhaal achter dit soort objecten en duikt daarmee in de lokale geschiedenis. De historie van een 'afgedankt' voorwerp reikt soms zelfs tot ver buiten de grenzen van onze regio.

Oude boeken: oude opvattingen?

LIEKE BOUMANS-WILLEMS

De Hollander houdt niet van feesten en amusement, is daarom ook zelden gemoedelijk, en naar vreemden noch behulpzaam noch gastvrij.

Zomaar een zin uit *Jurende's vaterländischer Pilger*, een boek uit 1830 en een ware rariteit. Aanvankelijk alleen maar gefascineerd door de ouderdom van het papier en het typische Frakturschrift, blijkt later dat je voor een prikje een almanak van de Tsjechische volksschrijver Karl Josef Jurende hebt gekocht. Dit 454 bladzijden tellende werk beschrijft hoe men twee eeuwen geleden aankeek tegen het leven en roert de meest uiteenlopende onderwerpen aan: van astronomie tot geschiedenis, van menskunde tot zeden en gebruiken. Interessant of uit de tijd? Wie weet. Bij nader inzien, in dit geval letterlijk genomen, springen de karakterbeschrijvingen van Hollanders in het oog. Verbazingwekkend hoe dit geschetste beeld zelfs vandaag de dag niet veel afwijkt van het ingebakken *Limburggevoel*. Of misschien wel het anti-Hollandgevoel. In elk geval een sentiment dat veel Limburgers nog met de opvoeding hebben meegekregen. En over stereotypen gesproken ...

Jurende citeert op bladzijde 95 in het hoofdstuk *Moralische Geographie* de schrijver Daniel Jenisch, een Oost-Duitse theoloog die eind 18de eeuw een reis maakte naar Holland en Vlaanderen. Zonder rekening te hebben gehouden met de politieke omstandigheden heeft Jenisch zijn ervaringen met Hollanders en hun karakter in *Die Holländer* als volgt verwoord (vrij vertaald door de auteur): *[...] De nuchtere aard die men bij de Hollander nagenoeg in zijn puurste vorm aantreft, of die tenminste alle mogelijke andere karaktertrekken overvloedig overheerst, is ongetwijfeld een gevolg van de zompige bodem en het vochtige, nevelige klimaat waarin hij leeft. De Hollander heeft een sterke, krachtige en solide lichaamsbouw, waarbij echter het bevallige van attractieve vormen geheel ontbreekt. [...] In geen enkel land ontdekte mijn oog meer gelijkvormigheid en vlakheid van de uiterlijke verschijning in de gemeenschap dan in Holland. De oorzaken daarvan zijn ongetwijfeld de weldoervoedheid, wat alle gelaatstreken doet samensmelten, de monotone manier van leven en de heersende gemeenschappelijke interesse, namelijk*

geld verdienen. Winstbejag is dan ook echt een van de voornaamste eigenschappen van de Hollander en zit diep geworteld in zijn wezen. Toch oefent hij deze passie niet uit ten koste van alles en iedereen, maar combineert haar met discipline en precisie, matigheid, ijver en zuinigheid.

Voor de chauvinistische Limburger zal de bovenstaande Hollandse mentaliteit duidelijk herkenbaar zijn. Zijn diep gewortelde vaderlandsliefde is dan ook niet uit de lucht gegrepen. Die heeft wel degelijk een historische oorsprong. Hoewel Limburg als zodanig in de 16de eeuw nog helemaal niet bestond, ontwikkelde zich met de protestantse Reformatie een algemene karakterisering van de bewoners van het zuidelijkste gebied van Nederland. Binnen de kortste keren werden alle Limburgers over één kam geschoren en kregen zij een negatief etiket opgeplakt: ze zijn dom, onbetrouwbaar, lui, ritselaars, drinkers en ... ze komen altijd te laat. Deze stereotypen, niet gebaseerd op feiten maar op voordelen, waren behoorlijk discriminerend. 'Die katholieken' werden als buitenstaanders gezien die niet in de protestantse Hollandse cultuur hoorden. Sterker nog: 'katholiek' werd een scheldwoord.

En de Limburgers? Zij wilden helemaal niet bij Holland horen en zetten zich daartegen af. Een eeuwenlange overheersing door vreemde mogendheden had de identiteit van Limburgers gevormd. De 'zuiderlingen' waren cultureel gezien veel meer verbonden met de Belgen en de Duitsers dan met 'die van boven de rivieren'. Bovendien voelden ze zich door de Hollanders buitengesloten, gedenigreerd en op allerlei gebied verwaarloosd. Geen wonder dat ook bij de Limburgers vooroordelen ontstonden over die 'kaaskoppen': het zijn calvinisten met een klompencultuur en ze zijn stijf, bot, zuinig en arrogant. En dan nog die harde g!

Vanaf 1900 bloeide het regionalisme op, maar priester Willem Everts (1827-1900) had al een halve eeuw eerder een volkslied geschreven. In een van die coupletten herkent de 'echte' Limburger zich gegarandeerd:

*Holland roeme op Kiel en haven,
 Op zijn schuimend pekelveld,
 Waar het levend in begraven,
 Sidderend in ligt vastgekneld.*

*Limburgs zalige landouwen,
 Met haar zee van golvend graan,
 Zijn mij schooner om te aanschouwen,
 Doen mijn boezem ruimer slaan.*

In 1909 verscheen een officieel volkslied voor Nederlands en Belgisch Limburg om de inwoners een Nederlands natiegevoel te geven: *Limburg mijn vaderland*, beter bekend als *Waar in 't bronsgroen eikenhout*. Het was een doekje voor het bloeden. Want, is het niet vreemd dat het Limburgs volkslied is geschreven in het Nederlands? En welke Limburger zou de tekst van het laatste couplet vol overgave meekwelen? In België zingt men in elk geval nooit:

*Waar aan 't oud Oranjehuis,
 't volk blijft hou en trouw.
 Met ons roemrijk Nederland,
 één in vreugd en rouw.
 Trouw aan plicht en trouw aan God,
 heerst van zuid tot noord.
 Daar is mijn vaderland,
 Limburgs dierbaar oord!*

Toch komt het Limburgs sentiment misschien wel het meest tot uiting in het lied dat de Venlose zanger Harry Bordon in 1954 op plaat zette: *Wie sjoëen os Limburg is*. Het wordt zelfs het tweede volkslied van de provincie Limburg genoemd en kent vele spellingsvarianten, zoals:

*Wie sjoëen os Limburg is
 begrip toch neemes.
 Allein de zuuderling
 dae Limburg leef is.
 Want door de jaore heen
 blif Limburg onbetwis
 't stöksjke Nederland
 dat 't sjoëenste-n-is.*

Precies tachtig jaar geleden beschreef Winand Roukens in het boek *De Nederlandsche volkskarakters* de aard van de Limburgers. Hij verdeelde de provincie Limburg in zuid, midden en noord. Wat de boerenhoeven, de gebruiken en de taal aangaat, stond het zuiden op zichzelf maar was ook sterk verbonden met België, Frankrijk en Duitsland. Het midden had meer contact met Brabant en Vlaanderen en het noorden met de Betuwe en het Duitse Sassenland, het vroegere Saksen waar ook het hertogdom Westfalen onder viel. Het volkskarakter sloot zich daarbij aan. Vooral de Zuid- en Midden-Limburgers hadden veel gemeen.

Limburgers bezaten een grote aangeboren inwendige beschaving. Ze waren verdraagzaam, oprecht, behulpzaam, trouw en toegewijd. Daartegenover stond dat ze bij ongeregelheden van allerlei aard het recht in eigen hand namen. Limburgers hadden

een emotionele en temperamentvolle natuur, zodat je ze beter kon proberen te overtuigen door op het gevoel in te spelen dan door hautain te commanderen, want dat laatste zette juist aan tot verzet. Hun muzikaliteit was terug te horen in het dialect en hoe verder in het zuiden, hoe meer er werd gezongen. Ook letterlijk. Limburgers waren opgewekt, blijmoedig en uitbundig, hadden een drang naar gezelligheid, hielden van kleurrijke optochten en processies, vierden graag feest en ze vonden Hollandse feesten maar stijf en droog. De Limburger dronk graag een pot bier. En niet alleen tijdens feesten. Zelfs droevige plechtigheden werden 'gezellig' afgesloten en na de mis op zondag ging hij traditioneel 'frühschoppen'. Bij de schutterrij vloeiende het gerstenat rijkelijk, net als tijdens carnaval, kermissen en natuurlijk in het café. Limburg had verhoudingsgewijs de meeste cafés. Maar het overmatig drankgebruik liep wel vaak uit op vechten steekpartijen, vooral in de lagere klasse van de bevolking.

Roukens typeerde de Limburgers als organisatoren en leiders. Ze hadden humor, waren zo koppig als de Friezen, maar hadden tegelijkertijd een groot aanpassingsvermogen. Zuid- en Midden-Limburgers waren kunstzinniger, enthousiaster en een stuk openhartiger van aard dan de Noord-Limburger, die over het algemeen wat voorzichtiger en stugger van aard was. Ook waren ze meer gehecht aan hun geboortegrond dan de Noord-Limburger. Dat had alles te maken met historische, staatkundige, geografische en sociale factoren. In het zuiden volgde eeuwenlang de ene oorlog na de andere, waardoor het gebied telkens onder een ander gezag viel om tenslotte als wingewest bij Nederland te komen. De bevolking leefde hoofdzakelijk agrarisch en was verarmd. Veel onderwijsmogelijkheden waren er niet en voor een universitaire studie moest men naar het buitenland. Daardoor kregen de Hollanders de leidende functies waardoor ze alles konden bepalen. De katholieke Limburger was van nature gastvrij en tegemoetkomend, maar wanneer iemand hem wilde verhollandsen, dan kon dat uitlopen op vijandschap of zelfs een blijvende antipathie.

In 1987 schreef Pater Willem Sangers in *Maaslandse Sprokkelingen* over de eeuwenoude historische banden van Limburg met de aangrenzende Belgische en Duitse landstreken en het daarmee samengaande verbondenheidsgevoel:

Limburg heeft een eigen stukje kultuur, de Maas-Rijnlandse kultuur [...].

Wij zijn eigenlijk één volk geweest, de beide Limburgen en het Rijnland, maar door politieke omstandigheden [...] zijn wij in de hoek geduwd. [...] In de toekomst zullen de politieke grenzen langzaam verdwijnen en wat dan overblijft is de kultuur. In deze regio spreken we immers dezelfde taal, hebben we dezelfde kunst en verhalen [...]. Sangers vond dat Limburg meer chauvinistisch dient te zijn en zijn eigenheid meer moet benadrukken.

Allemaal achterhaalde opvattingen? Niet werkelijk. Het hardnekkige Hollandse clichébeeld bestaat nog steeds, waarbij overigens Limburgers en Brabanders vaak in één adem worden genoemd. Zelfs in de jaren '90 van de vorige eeuw leefde een Hollandse toerist nog in de stellige overtuiging dat er in Zuid-Limburg enkel onverharde wegen waren en verbaasde zich enorm over de moderne infrastructuur die hij aantrof in het heuvelland. En spreken de 'noorderlingen' eens positief over Limburgers, dan vervallen ze toch weer in het geijkte patroon: het zijn levensgenieters, ze zijn gezellig, hartelijk, vrijgevig, romantisch, goedgehumt en muzikaal. Ze hebben nog een verenigingsleven, zoals schutterijen, harmonieën en zangkoren, en in Limburg zijn meer goede restaurants dan in de rest van Nederland. Maar hebben ze het over het heuvelachtige Limburgse landschap, dan bestempelen ze de provincie weer meer als buitenland dan Nederland. Aan de andere kant hoor je van 'zuidelingen' behalve de gangbare stereotyperingen nog herhaaldelijk waargebeurde verhalen over de Hollandse krenterigheid, zoals het plakje cake na een begrafenis in tegenstelling tot de Limburgse koffietafel en hongerig thuiskomen na een Hollandse bruiloft, iets wat in het Bourgondische zuiden ondenkbaar is.

Natuurlijk bestaat dé Limburger niet, net zo min als een typisch Limburgse identiteit. Lang niet alle Limburgers zijn gemoedelijk en gezellig. Ze lopen de kerk niet meer plat en ergeren zich evengoed wel eens aan 'het Limburgs kwartiertje'. Maar het Limburggevoel bestaat wel degelijk. Dit sentiment leeft vooral onder de Zuid-Limburgers en Belgische Limburgers: een gevoel van trots, verbondenheid en samenhang. En ja, met stereotypen in overvloed. Oké dan, nog een paar om het af te leren: Limburg voelt mooier, alsof het verleden er nog bij hoort. Limburgers leven Bourgondisch, ze zijn gastvrij, ze gedragen zich beschaafder en kleden zich eleganter. Het eten smaakt lekkerder en de Limburgse taal klinkt beter.

Lieke Boumans-Willems bestudeert de regionale geschiedenis en beoefent genealogie en paleografie. Naast de in de tekst genoemde werken is ook dankbaar gebruik gemaakt van het essay van Marita Mathijssen, *De Limburger als de ander* [Roermond 2011].

